

AZ ELSŐ

HAZAI HIRLAP.

1705—1710.

IRTA

THALY KÁLMÁN.

BUDAPEST, 1879.

A. M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

AZ ELSŐ HAZAI HÍRLAP.

(»Mercurius Veridicus ex Hungaria«).

1705—1710.

A hírlapirodalom embrióinak, az egyes nevezetesebb történelmi események alkalmával kiadott röpvégeknek keletkezése igen régi, csak néhány évtizeddel újabb magánál a könyvnyomtatás feltalálásánál. Mint mindenütt a renaissance-ban, úgy itt is közművelődés és művészeteknek középkori classicus földje: Olaszország járt elől. A velencei nagy tanács 1500-ban Modena város ostromát és megvételét *nyomatott röpvégekben* tudatá a polgársággal; hasonlóan ferrárai Hercules herceg 1500 martius 4-kén és 1501 martius 23-án nyomatott két jelentést. A németek, fordítási és utánzási szenvedélyökhöz híven, a velencei említett röpvét csakhamar német nyelvre fordítván, mint érdekkeltő újságot, negyedréti lapokra nyomtatva, kiadták, — úgy a ferráraiakhoz is 1501 január 25 s 26-án hasonló röpvéket nyomattak. (Müncheni udv. könyvt.)

1502 és 1503-ban szintén találkozunk velencei röpvékekkel, alexandriai, cyprusi és perzsiai dolgokról; valamint a portugallok 1504-iki kalkuttai expedíciójáról is adatott ki röpvés jelentés, latin nyelven. A németek ezt is lefordíták s kiadták, a következő 1505-ik évben pedig Ágostában Oeglin Erhardt nyomdájából kikerült az első »*Zeitung*« című röpvé, de ez is csak másolata volt egy braziliai újságnak, annak utánnyomataiból állván¹⁾. Ettől fogva, valamint Olasz-, Francia-, Spanyol- és Angolországban, úgy a német biroda-

¹⁾ »Copia der Newen Zeytung aus Presilig Landt.« Lenyomatát l. Emil Weller »Die ersten Deutschen Zeitungen.« (Bibliothek des litter. Vereins in Stuttgart.) Tübingen, 1872. 5 s köv. l.

lomban is mind sűrűbben divatba jövének a nevezetesebb hadi és politikai eseményekről tudósításokat közlő röpívek, melyek különböző — a németek többnyire »Neuen Zeitung« — címek alatt, de időhöz nem kötve jelentek meg és árultattak a hirsovárgó közönség között.

A magyar történelemre közvetlenül vonatkozó legelső nyomtatott röpív, tudunk szerint amaz ágostai »Zeitung«, mely Miksa császárnak Bécsben 1515-ben a lengyel és magyar királyokkal s az utóbbinak fiával, a későbbi szerencsétlen II. Lajossal való találkozásáról s az ez alkalommal tartott fényes ünnepélyekről jelent meg négy kiadásban ¹⁾. A gyászos mohácsi ütközetről pedig, mint egész Európát lázas izgalomba hozott nagy eseményről, mindjárt röviddel utána több specialis — német és latin nyelvű — röpív látott világot 1526-ban, melyek Németország akkori legkiválóbb nyomdászati főhelyein: Ágostán, Norimbergában és Köllnben nyomattak, és pedig némelyek közülök fametszetű — természetesen igen kezdetleges — illusztrációkkal.

Ezekből, úgy az 1540 táján már Bécsben is nyomtatott röpívekből Nemzeti Múzeumunk könyvtára meglehetősen gazdag gyűjteménnyel bír. (A német nyelvűek Wellernek már idézett művében gondosan elősoroltatnak.) Mennél ijesztőbb alakat öltött I. János király halála után hazánkban a török veszély Európára nézve is; annál nagyobb érdeklődést kapdosta a német, francia, olasz, lengyel stb. közönség, a török-magyar háborúk újabb-újabb eseményeiről mind sűrűbben kiadott röpíveket, melyek kivált Szulimánnak 1566-iki nagy hadjárata pusztításairól, a szigeti Zrínyi hős haláláról, valamint a híres hódító szultánnak is elhúnyta felől, feltűnő nagy számban je-

¹⁾ Már a jelen tanulmány elkészülte után vévén *Franzói Vilmos* nemz. múzeumi könyvtárnok úr szíves figyelemzetését, megtekintém a nemz. múzeum incunabulumai között lévő két eddig a külföld előtt ismeretlen német röpívet a XV-ik századból. Ezek egyike 1483-ban kelet tudósítása Mager Bertoldnak, György rajnai pfalz-grófhoz, a Krajnába beütközött török hadak megveretéséről *Mátyás király és Fridrik császár ereje által.* (4 levél in quarto, »Hofmer vonn Turcken« cím alatt.) A másik Dragula vajdáról szól, év nélkül, mint sejtendő, 1480 tájáról. Ezek tehát a *legelső röpívek*, s a hírlapirodalom történetét két évtizeddel előbbre viszik. Mindkettő közvetve *magyar tárgyú* is. Bővebb ismertetést érdemelnének.

lentek vala meg, úgy latin, mint nemzeti nyelveken, leginkább 4-ed vagy 8-adrétű alakban. Két strassbourgi és egy bázeli nyomdász már *folyó számokkal* is (1-től 8-ig) kezdik megjeleníteni kiadott röpíveiket, melyek ekként mindinkább közeledni kezdenek vala a rendes hírlapokhoz.

Lautenbach Konrád (Jacobus Francus) majnai-franfurti író pedig 1591-ben »*Relationes Historicae*« cím alatt, az időközi röpívek tudósításaiból összeszerkesztett rendszeres jelentéseket kezdett kibocsátani *félévenként*, havonkénti átnézeti beosztásokkal. És ezzel a kezdet az időszaki rendes megjelenésre meg volt téve. E folyóirat aztán tovább folytattatott az egész XVII-ik századon át, a XVIII-iknak majdnem végéig (1792-ig) s frankfurti »*Theatrum Europaeum*« cím alatt egyikét képezi a teljesen ugyan ritka könyvtárban feltalálható, de a történetírók által annál szorgalmasabban használt egykorú forrásoknak. Tudósításai, — mint a régi röpívek és hírlapokéi (s tegyük hozzá: a *maiakéi* is) általában — sok irányzatos, koholt vagy elferdített előadást is tartalmaznak, számos való és érdekes följegyzés mellett, s ezért csak alapos történelmi kritika mellett használandók, — azonban így igen jó szolgálatot tesznek. Ugyanis ez a féléves, nagy ívrét alakú folyóirat az akkori, ma már nagyobb részben elveszett, elhanyagolt röpívek és hírlapok jelentéseiből lévén szerkesztve, tartalma magán viseli ezeknek közvetlen élénkségét s friss benyomásait, a mi a történészre nézve mindig bir bizonyos érdekekkel.

Utánózá e folyóiratot Salerius Adolf, ki 1597-től kezdve Köllnben hasonlóképp féléves vállalatot indít vala meg »*Historische Beschreybung*« stb. cím alatt; úgy szintén azon évben Frankfurtban Egenolph Keresztély örökösseinél még egy más, féléves füzetekben (5—8 negyedréti íven) megjelenő folyóirat indúla meg, ezen egészen magyar vonatkozástú címmel: »*Vngarische vnd Siebenbürgische Kriegshändel*«, hazánk történetét képezvén akkoriban az európai politikai és katonai világ legnevezetesebb eseményeit. E vállalat azonban csak 1601-ig folyt.

Friedlieb Jakab 1599-ben szintén féléves »*Historicae Relationes*«-t adott ki Köllnben; Dilbaum Sámuel pedig már

tovább ment egy lépéssel: mert Rohrschachban (Schweitz, a Boden-tó partján) Straub Lénárdnál 1597-től kezdve 2—3 nyomott ívből (4-ed r.) álló *havi füzeteket* bocsáta világgá. Csakhogy ő (nagyobb érdekkeltés kedvéért?) minden füzetnek más-más címet adott, mindazáltal az évrnek és hónapnak, a melyről szólottak, megjelölésével.

Csakhamar ezután több hasonló havi vállalat támadt; mignem a frankfurti Egenolphék 1605-ben megindították az első rendes *heti lapot* Németországban. A XVII-ik század aztán bővelkedett német földön (Frankfurt, Kölln, Nürnberg, Augsburg, Lápce, Drezda, Boroszló stb.) kiadott heti és hetenként kétszer megjelenő latin avagy német nyelvű lapokban, melyek — a dolgok természeténél fogva — hazánk történetével is sűrűen foglalkoztak, s rendes póstai szétküldéssel bírván, nálunk is nyertek — kivált a latin nyelvűek — aránylagos számú előfizetőket. Ennek daczára, csak igen kevés példányban (gr. Berényi és hg Koháry-könyvtár) maradtak fenn nálunk ilyen külföldi lapok is, miután, mint inkább momentán becsűek, többnyire elhanyagódtak, s csak ritka főúr birt azon gondossággal, mint a XVII-ik század végén s a XVIII-iknek elején élt b. Berényi Ferencz, a ki hírlapjait évfolyamonként bekötötte, könyvtárába tevő.

A mi az osztrák journalisticát illeti: ez még aránylag igen későn is, csak határozatlan időben megjelenő röpivekre szorítkozik vala, minők a XVII-ik század nagy török háborúiból bőven maradtak fenn. És csak a mondott század utolsó negyedében indúla meg rendes heti, majd később hetenként kétszeri hírlap alakjában (in 4-to) a mai hivatalos Wiener Zeitung öse, »*Wienerisches Diarium*».

Ugyanezen időben, az 1683-ban megkezdődött nagy török háború egyes döntő eseményeiről Magyarországon is (Pozsony, Nagy-Szombat, Lőcse, Kassa?) nyomattak már röpivek, de csakis *röpivek*. És leviharzott a Thököly, s felhajnalott a Rákóczi-kor: de a magyar közönség még mindig a német s lengyelországi (bécsi, nürnbergi, köllni, frankfurti, drezdai, boroszlai, krakkai, varsai stb.) hírlapokból vala kénytelen kielégíteni tudvágyát a kor eseményeiről, a melyekben pedig újból hazánk is jelentős szerepet játszott. Francia és angol

hírlapok legföljebb csak maga az európai műveltségű s kiterjedt diplomatiái összeköttetésekkel bíró II. Rákóczi Ferencz fejedelem udvarába jutottak el.

Legelterjedtebb volt hazánkban, természetesen, a »*Wienerisches Diarium*«, mely hivatalos mivoltánál fogva, a szabadságharcos magyarokat következetesen per »*Rebellen*« tractálta, ócsárlá, róluk a legképtelenebb hazug híreket terjeszté; vesztéseiket óriásilag nagyította, győzelmeiket kisebbíté vagy teljesen elhallgatta, ellenben soha meg nem történt császári diadalokat kürtölt világgá; a magyarok vezérei között kitért viszályokról, hallatlan kegyetlenségeikről, hűségeseikről stb. közölt merőben koholt híreket; úgy, hogy a mindig humorizáló Beresényi gróf, e bécsi újságot s az ennek tudósításaiból merítő németországi lapokat ¹⁾ elnevezé »*nyomtatott hazugságoknak*« ²⁾.

De épen e hazugságok, a Wienerisches Diarium célzatos koholmányai és rágalmazásai nemzetünk ellen, adák meg az első impulsust a magyar szabadságharc vezérférfiainak, egy saját, hazafias irányú közlöny: az *első magyarországi rendes hírlap* megindítására. Belátták ők ugyanis, hogy az idegen udvarokhoz küldözött diplomatiái tudósítások nem elégségesek, — s tekintettel kell lenni a tágabb értelemben vett közvéleményre, a nagy közönség helyes irányú tájékozására is. Minthogy pedig *idehaza* a dolgok állását úgy is eléggé ismerék, és a *magyar* közvélemény a bécsi újság célzatos koholmányaira semmit sem adott: legfőként a *külföldi*, nevezetesen a magyar ügygyel rokonszenvező barátságos külállamok (Lengyel-, Orosz-, Svéd-, Francia- és Angolország, Hollandia) közvéleményére kell vala hatni, nehogy ez, a bécsi

¹⁾ Nyilván kimutatható, hogy a német birodalmi hírlapok a magyarországi eseményekre nézve úgyszólván kizárólag a *Wiener Diarium* hazug tudósításait írták át; a frankfurti »*Theatrum Europaeum*« is csak ezek összegezéséből áll.

²⁾ Ekként írja *Berthóti Ferencz* felső-magyarországi altábornok is, Patakáról 1706. nov. 11-én Rákóczihoz: »Harmadnapja, hogy itt vagyok. . . Az minémű Ngodnak szóló levelek kezemhez jöttek, azokat a német nyomtatott hazugságokkal együtt Ngodnak alázatosan megküldtettem.« (Eredeti levél a kir. kamarai archívum lymbusában).

forrásból merítő német birodalmi időszaki sajtó ferde irányú közleményei által félrevezetessék. E cél elérésére tehát az akkor még jóformán internationalis *latin nyelv* kínálkozóek legalkalmasabbnak, — minélfogva a Wienerisches Diarium ellenlábasa gyanánt szolgálendő tervezett hirlapot szükségképen *diakul* kellett szerkeszteni. E körülmény magyarázza meg azt, hogy a különben az országos végzeményeket, katonai szabályzatokat, nyílt-parancsokat és fejedelmi resolútiókat, stb. rendszerint *magyar nyelven*, az édes haza szeretett nyelvén közrebocsátató Rákóczi, a »*Mercurius Veridicus*«-t latinul szerkesztette s adatta ki.

Miután e Magyarországon nyomtatott *legelső rendszeres hirlapnak* 1708 augustusi számát 1865-ben a gr. Károlyi-levéltárban fölfedezni szerencsés valék: tüzetes tanulmányaim tárgyává tettem ez ügyet, melyről a Magyar Történelmi Társulat előfutárjaként működött »Dunántúli történetkedvelők összejövetelei«-nek komárommegyei csepi kirándulása alkalmával értekezést olvastam föl. Ez értekezés aztán a Vasárnapi Újság 1866-ik évi 11 és 12-ik számaiban jelent meg, hol az említett hirlapszámnak is teljes szövegét közlém, azonban amaz ismeretterjesztő néplap közönségére való tekintettel, magyar fordításban. Az eredeti latin szöveg közlését, nagynevű és halhatatlan érdemű *Toldy Ferenczünk* felszólítása folytán a »Történelmi Tár« számára szántam volt, még akkor. (L. a V. Ú. 1866. évf. 138. l.).

1866-iki idézett értekezésemben (»Nyomtatott hirlapok a kuruczvilágban«) az ott ismertetett 1705 és 1708-iki két szám után határozottan kifejeztem azon nézetemet, hogy lehetetlen csak elképzelni is, miszerint a magyar rendek, hasonló hirlapok útján ne tudatták volna háborújuk egyéb nevezetesebb eseményeit is az érdeklődő külfölddel; s »ezen egykorú nyomtatott röpívek« még netalán lappangó példányai felkutatásának fontosságát hévvel hangsúlyozám.

A buzdítást azonban első sorban magamra alkalmazva, azóta folytatott történelmi bűvárlataimban folytonos élénk figyelmet szentelék e tárgynak; és noha, a lengyel-, német- és franciaországi könyvtárakat még át nem vizsgálhatván, a *Mercurius Veridicus*-nak további példányaira nem akadhattam is;

mindazáltal találtam számos oly egykorú följegyzésre, vonatkozásra és hirlapfogalmazatra, melyekre hivatkozva, most már bátran merem állítani, hogy az 1866-ban még általam is csak röpívekül emlegetett »*Mercurius Veridicus ex Hungaria*« *hat évfolyamon át fennállott rendszeres heti, utóbb havi közlöny volt. Ez tehát a hazánkban megjelent első hirlap, nem a Bél Mátyás-féle 1721—22-iki »Nova Posoniensia.«*

Hogy ezen a hazai hirlapirodalom történetére nézve nagyfontosságú, mert annak kiinduló pontját képező állítástom mennél világosabban bebizonyíthassam: elhatározám, jelen értekezésemben kor szerinti renddel s szó szerinti hűséggel mindazon adataimat közzé tenni, a miket eddigelé, 14 évi kutatás után, a fennforgó tárgyról összegyűjtenem sikerült. Közlöm pedig, saját combinatióimmal kísérve, *szó szerint* azért, hogy belőlök mások is tetszésökhez képest kivonhassák okoskodásaikat, és ezek folytán a hazai hirlapirodalom *valódi kezdetének* kérdése véglegesen eldöntethessék. Alábbi adataim czáfölhatlanságára hivatkozva, erős meggyőződésem, hogy a *kezdeményezés dicsőségét* a Rákóczi-kortól elvitatni senki sem birandja!

Ezek előrebocsátása után lássuk említett adataimat.

A kurucz hirlap megindulási ideje az 1705-ik év april havának első felére esik. Es pedig az első szám, s ennek nyomán a május és június haviak is, úgy látszik, hogy *Kassán* nyomattak; a többiek július végétől fogva 1709 őszéig *Lőcsén*, az ezutániak 1710 april haváig *Bártfán*, s azontúl ismét *Kassán*, az 1710-ik év végéig, vagy 1711 tavaszáig, midőn a szabadságharcz ügyeinek mindinkább összebonyolódásával, e nemzeti szellemű irodalmi *intézmény* is örökre megszűnt.

Az eszme megpendítésének, sőt tényleges megvalósításának dicsősége Rákóczi egyik vitéz, bár nem nagy katonai tehetséggel bíró tábornagyát: az önzetlen hazaszeretettől buzgó gr. *Eszterházy Antalt* illeti. A legelső magyarországi hirlap létrehozójának, a hazai journalistica főrangú ősapjának — ki Thököly Imre fejedelemnek és hg Eszterházy Pál nádornak unokaöccse, gr. Eszterházy Miklós nádornak pedig

unokája volt — hamvai tehát a Márványtenger partjain pihennek, a rodostói templom sírboltjában. Melyik nemzet hirlapirodalma dicsekedhetik — kérjük — ily előkelő eredettel?

Eszterházy, ki az 1705-ik év elején Kassán vezényel vala, a szomszéd országok példájára s főként a Wienerisches Diarium és ennek nyomán a magyar nemzetet mocskoló és rágalmozó német hírlapok ezéltatos koholmányainak ellensúlyozása szempontjából, jött egy magyar szellemű latin hirlap kiadása szükségességének eszméjére. *Csakhamar össze is állított és kinyomatott egy számot*, melynek egy példányát a következő levél, illetőleg indítvány kíséretében küldötte be Rákóczihoz, *Kassáról, 1705 apríl 14-én*:

Hogy Ngod méltóságához és édes hazámhoz való buzgó készségemet minden haszonnal s jóval megbizonyíthassam, — »vévén méltó consideratióban más, ezzel határos advicinált országoknak non absque fructu practikált dolgait, mellyek partim intuitu stratagematis bellici, partim vero de more regni et consolationem suorum regnicolarum, (tehát e belső szempont is lebegett Eszterházy szemei előtt!) *extrancorum vero incutiendum metum*, külemb-külemb állapotokat kinyomtatván, *idegen országokban is exmittálják*, — ezt pedig látván hazánknak semmi kárára, se pedig Ngod praejudiciumjára vergálni: in omnem fortunae eventum, *pro primo egy-két exemplárt de rebus in Hungaria* ¹⁾ *gestis imprimáltattam*, mellyek közül ime, praesentibus includálván egyet, ²⁾ alázatosan megküldettem Ngodnak; kit is erga ruminatióem ha méltóztatik kegyelmessen approbálni, approbálván confirmálni, — az mint el is várom ez iránt való kegyelmes resolutióját Ngodnak, — *minden halogatás nélkül Lengyel- úgy más országokba is, az hová Ngod méltóztatik disponálni, transmittálni fogom: ne láttassék mind igaznak lenni, az kit az idegen nemzet (a német) szokott promulgálni Novellákban.* ³⁾

¹⁾ Feltünőbb betűkkel írva.

²⁾ Ma már, fájdalom, hiányzik e nagybecsű melléklet.

³⁾ *Novelláknak, Diariumoknak, vagy Gazetáknak* nevezettek általában a hírlapok. Itt különösen a *Wienerisches Diarium* és társai értetnek.

Azért jóvállanám, Kegyelmes Uram, ha tovább is egy bizonyos novellista (újságíró) subordináltatnék, az ki is pure et praecise csak ebben industriálván, mindeneket seriesben venne. Magam is, a mennyire lehet, abban cooperálódok. Kegyelmes Uram, ha szintén mind igaznak nem comperiáltatik is, — azzal nem nagyot vétünk! ¹⁾

Eszterházy tehát, mint e levélből látjuk, hírlapot készített és nyomtatott, melynek példányait — ha a fejedelem jóváhagyását kinyerheti — Lengyel- s más országokba akarja küldeni, a császáriak újságai által a magyar ügyek felől terjesztett áhírek czáfolásául; sőt evvel meg nem elégedve: ezentúlra állandó hírlap alapítását, s egy sajátlagos lapszerkesztő kinevezését hozza javaslatba, a kinek egyedüli hivatása ez legyen. Ő maga is, az előkelő származású tábornagy, hazafias buzgalomban késznek nyilatkozik e szerkesztőt hirlapírói munkájában közreműködésével támogatni. Szóval, gr. Eszterházy Antal, mint valóságos *journalistai szellem* tűnik föl e levelében előttünk, még ama tág lelkiismeretű felfogásban is hasonlítván úgy akkori, mint a mai hírlapírókhoz, hogy, ha nem mind talál is igaz lenni, a mit az újságba írunk, — *azzal nem nagyot vétünk!* ²⁾ Vagyis, a hírlapírónak nem tulajdonítja a történetíró sokkal komolyabb feladatát, sokkal magasabb szerepét: mindenütt az igazságot nyomozni, — hanem a *journalista* hivatását a politikai ezéltatos ügyes impregnálásában s a közhangulatra való momentán hatásban keresi. Meglehetős közel járt a dolog kútfejéhez.

A fejedelemnek, — ki az irodalomra mindenkoron kiváló súlyt fektet vala, sőt írói, nevezetesen történet- és erkölcstan-írói hajlamokkal maga is nem kis mértékben birt, — tetszék a tábornok eszméje. Hogy mit válaszolt közvetlenül Eszterházynek? s megengedé-e az ez által kinyomatott első hírlapokat a külföldre szójjelküldözni? Arról ugyan nincs tudomásunk: de van, igenis, arról, *hogy az indítványt tényleg*

¹⁾ Gr. Eszterházy Antal Kassáról 1705 apríl 14-kén Rákóczihoz írott ezen levelének eredetijét lásd Budán, az országos levéltár kincstári osztályában, a Rákóczi-levéltár romjai között. Hátlapjára az előterjesztő ndv. titkár kurta kivonatot írt, mely így kezdődik: »Tractatusát kinyomassa-é? Novellista maga is lesz.«

elfogadta, — mert a vezénylő-tábornokokat és főbb várparancsnokokat mindenfelé szerte az országban azonnal utasítá az alattok és körülöttük történő nevezetesebb eseményeknek hírlapi közlésre szánt rövid leiratására s az (ekkor Egerben időző) fejedelmi udvarhoz mielőbbi beküldésére. Udvari cancelláriájának pedig meghagyá, hogy e beérkező jelentésekből, — azokat latin nyelvre fordítván, — hétről-hétre kinyomtatandó hírlapokat szerkesztszen. Így történt aztán, hogy a következő május hóban már megszületett a »*Mercurius Hungaricus*« vagy »*Mercurius Veridicus ex Hungaria*«.

Kétféle címet irtunk, és pedig a következő okból: az általunk a gr. Károlyi-levéltárban használt 1708. augusztusi nyomtatott példányon, valamint az 1710. január havi számnak a Beresényi gróf cancelláriáján készült fogalmazatán »*Mercurius Veridicus ex Hungaria*« cím áll, — amaz 1705. május hó végén kelt számot pedig, mely néhai Szalay László kezében az 1860-as évek elején szintén a gr. Károlyi-levéltárban megfordult, ugyanő »Magyarország Története« VI. köt. 245—246. ll. »*Mercurius Hungaricus*« címen idézi.

A nevezett levéltárnak minő osztályában? melyik csomagában lelte volt e hírlapot Szalay? és hová reponálta? — fájdalom, feledé följegyezni; mi a mostani levéltárnok úrral több ízben és minden elképzelhető címek alatt kerestük, de semmikép sem birtuk feltalálni. Lehet, hogy valami könyvbe téve, vagy levélhez mellékelve fordul elő, Szalay is esetleg bukkant rá, és csak ott hagyta. Mindazáltal előbb rövid kivonatot készített belőle, s munkája írásánál ezt használá; a mint is e Szalay László kezével írott kivonatot, a boldogúlt jeles történettudós hátrahagyott kéziratok között, mindjárt halála után, (1864-ben) meglelvén, lemásoltuk, s szóról szóra íme, itt közöljük, maga a majdan még bizonynyal előkerülő hírlap teljes szövege helyett.

MERCURIUS HUNGARICUS.

Agria, 30. Maji 1705.

Princeps Transylvaniae ob liberioram auram civitate hac exeundo, in apricis campis tentoria fixit. Daniel Eszterházy ob ostensos ad Szent-György, Bazin et Modor generosos

actus, ¹⁾ quibus peditatum hostilem 2000-bus numerosiorem, cuncta tormenta et munitiones, omnem bagasiam et arma nostris cedere et exire coëgit, — in Generalem-Campi-Mareschallum sublimatus, et Armadae Trans-Danubianae praefectus, 10 Regimina equestria praeter peditatum Danubium jam transiverunt, Artilleria eo destinata ex Montanis Civitatibus Hatvaninum appulit. — Széchenyi et Szirmay ²⁾ adhuc hic morantur.

Castra ad Vagum, 24. Maji.

Beresényi fortificat Újvár. Pálffy in insula Csallóköz ad Békavár ³⁾ ad Comaromium fecit pontem. Stratagema, ut interea Trencsin juvare possit. Succesit. Nam 6000 ex Moravia succurrunt Trencsinio; 1200 bloquantes se Cis-Vagum retrahunt. Commendans bloquadae Emericus Bezegh, quum abfuerit, arestum habebit. Colonellus Ocskay fortis —

Ex vallo ad Imsóth, 26. Maji ⁴⁾.

Bottyán exstructum hoc vallum Bottyán-vára appellavit. Struxit pontem; excursiones in plagam Trans-Danubianam.

Ex Castris ad fluvium Körös, 28. Maji.

Károlyi mittit Bóné et Nyíry Colonellos et unam companiam Germanicam cum duobus tormentis contra Rascianos, qui Kúnhegyes flammis dederunt. Nyíry globo trajectus, caesi 45, tormenta capta, victoria Rascianis cessit. Sed Károlyi cum peditatu post eos, cum Crisium transeunt, tormenta recepit et adhuc tria eorum, etiam praedam et ferme usque ad Gyula eos insequitur.

¹⁾ Lásd az ezen szép győzelemről gr. Eszterházy Dániel által Beresényi parancsára, bizonynyal hírlapi használat czéljából szerkesztett »*Diarium*«-ot Beresényi levelezései közt általam kiadva, Archiv. Bákócz. IV. köt. 462—465. l.

²⁾ A kalocsai érsek, gr. Széchenyi Pál és b. Szirmay István ítélőmester, mint es. k. békebiztosok.

³⁾ Gúttával szemben, a Vág és újvári Duna összefolyásánál.

⁴⁾ Imsód vagy Imsós, puszta, Paks fölött, Kömlöddel átellenben, a Duna mellett.

Eddig Szalay László kivonata, mely — ha a hirlap nem, mint az 1708-iki szám, két, hanem csak egy negyedréti nyomatott levélből áll is, — elég rövid. A kivonatozás rövidsége kivált az utolsó előtti tudósítás laconicus irányából következtethető; továbbá a tábornokok czímei is mindenütt elhagyatnak, melyek az eredetiben, akkori divat szerint, bizonyára föl vannak téve.

A fejedelemnek a megindított hirlap számára beküldendő tudósításokat illető rendeletét, a tábornokok közül, úgy látszik, *Bottyán* és *Bercsényi* teljesíték leglelküimeretesebben. Emez, mint látni fogjuk, még magánleveleiben is figyelmezteti Rákóczit e tárgyra s anyagot ajánl, — amannak, úgymint *Bottyán*nak tábori irodájából pedig ezen évi június elejéről két novella-fogalmazat is maradt fenn reánk, egymást kiegészítve és napról napra bőv részletességgel szerkesztve. Az első — *Bottyán* titkárának kézírata — így szól:

»*Anno 1705. Die 4-ta praesentis.* Kicommandéroztatván *Fördös Mihály* főhadnagy uram *Fejérvár* felé circiter háromszáz lóval, ki is sexta praesentis küldötte vissza földvári táborunkba ugyan a fejérvári pusztáról *Csatai Gergely* névű tizedessét, a ki beérkezvén, ugyan 6-ta praesentis hora decima vespertina, tett ily relatiót:

Hogy ipsa sexta die praesentis déltájban az fejérvári mezőben fönt irt hadnagy uram megverekedett az ellenséggel, a hol is az ellenségbül kilenczet levágtanak, nyolezat peniglen elevenen hoznak. Szarvasmarhát hajtanak circiter százat, juhokat penig 1800-at; kikkel megirt hadnagy uram, egy ember veszedelme és más minden kára nélkül szerencsésen megtért, és maradott a vitézlő renddel a táboron kívül két mérföldnyire, a honnand holnapi napon be fog érkezni.

Eadem, 6-ta dje praesentis. Az simontornyai commendans küldött vala hét hajdúkat és egy német tisztet az újpalánki hídnak elhányására, kik is magok jó magyar vérségekbul és indulatjokbul a németet levágván, magokat ide transferálták táborunkra és actu itt vannak. Némely hajókat is általhoztanak szükségünkre.

In Castris ad Földvár positis, dje 6. Junij Anno 1705.»

A másik, ennél sokkal érdekesebb *Bottyán*-féle, duna-földvári táboron kelt hirlapfogalmazat pedig itt következik:

„*Földvár körül való dolgokról irt Novella.*“

»*Anno 1705. Die 7-ma Junij.* A lovas német délután circiter két óra tájba, maga mellé vevén vagy negyven gyalog ráczot, a kapu eleibe kijöttek mintegy négyszáz lépésnyire, és két truppba állván s az gyalogja az árkokba és halmoeskák mellé recipiálván magokat, egy ideig kemény puskázást tettek a vélek ellenkező katonaság ellen; de végtére minden tartózkodás nélkül rajtok menvén a vitézlő rend: nagy szaladásra ejtették az ellenséget, és a külső kapun behajtván őket, egész a sáncznak felvonó-kapujáig mind hátokon puskáztak, és azon is behajtván, bérekesztettek és a két kapu között majd egy óráig rettenetes puskázást s lövéseket töttenek mindkét részről egymás ellen; mindazonáltal Isten kegyelmébül két hadnagyunknál és egy szegénylegénynél több nem sebesedett, — azok sem halálosan, és egy hadnagnak a lova esett el. A németek közül penig feles sebesek esvén és két ló is: többé ki nem mertenek jöni, s kisebbségére, a sáncz kapuja előtt való strázsaházat megégetvén, a mellette lévő szakállóst is kihozták katonáink, — és azzal visszatértenek.

Item — 7-ma Die praesentis. A munitiók a Duna szigetjének felső részein általköltöztenek, hálá Istennek, szerencsésen.

Die 8-va praesentis. *Bezerédi (Imre)* uram megérkezvén maga portájával, tött ily reportumot, hogy *Tata* várossába voltanak és némely rabokat . . . .¹⁾ uram katonái közül kiszabadítottanak, és onnan mentenek szintén a komáromi rév eleibe, az hová azelőtt való napokon két standár német általköltözött vala, — de hírekkel esvén, hogy *Tatába* volt a porta: minden tartózkodás nélkül visszamentenek.

Die 9-na praesentis, circa horam octavam matutinam, elkészítvén jól a munitiókat, fasínakat és más egyéb requisitumokat: *Bottyán János Generális* uram a gyalogsággal megindult, és nagyobb részivel a hajdúságnak a váron alól való

¹⁾ A név kiszakadt.

tó mellett elvívén, az vár háta megé került, — az honnant az hegy alatt annyira bévitte az hadakat, hogy apró puskákkal egymást penetrálhatják; az munitióval pedig ugyan az hegy alatt, a megírt tó szélén egy árok mellett megállapodván és a lövéshez kezdvén, — próbáért csakhamar oly operatiót vitt véghez, hogy a sánczon kívül tett két rendbéli árkolásokból csakhamar kilövettenek a németek; mellyeket is az hajdúság mindjárt occupálván, egészen bépuskázták a németet a sánczba, minekutánna a munitiót mindjárt közelebb vitték, azon árok mellé, — a honnét egész nap tartott számtalan sok és kemény lövéseket tettenek a sáncz ellen, nemkülömben a német is a mieink ellen, — szüntelen egymással, mind öreggel (lövőszerszámmal) mind apróval, de kiváltképpen öreggel. Mindazonáltal Isten kegyelméből egy hajduknál több el nem esett, és egy pattyantús (így) sebesedett meg, — a németnek pedig egy ágyúját ellőtték és egy dragonost lovastúl.

Ex Castris ad Földvár positis, Die 10. Junij Anno 1705. s¹⁾

Eddig a Bottyán hírlapfogalmazatai. Mely számában jelentek meg a Mercurius Veridicusnak? — ma még nem tudjuk megjelölni; de majd végül előadandjuk combinatióinkat: hol reméljük e legrégibb magyarországi újságnak teljes példányát, vagy legalább sok számát föllelhetni.

Most haladjunk időrend szerint.

Gr. Beresényi Miklós, Szered-varában 1705. jún. 14-én Rákóczihoz írott bizalmas levelében egy szép történetkét beszél el a derék Ebeczky István dandárnok két vitéz hadnagyáról, s ajánlja azt a megjelenő újságba fölvétetni.

»Két hadnagya Ebeczky uramnak fogadást tettek: *németet ki fog előbb?* Fridrich (Borbély Fridrich) tizenöt lóval (lovassal) kivágta Pozsonnak az külső hóstát-kapuját, kihajtott a marhát, — németet nem kaphatott fogni: de öltek hármat. Az másik, Szabó István, általúsztatott az Dunán

¹⁾ Eredeti, egy iv, in folio, Budán a kir. kamarai levéltár lymbusában. Igen szakadozott, úgy, hogy csak nagy hajjal lehetett elolvasni, illetőleg az itt-ott már föligmeddig kiszakadt egyes szavakat kiegészíteni.

lopva; kettőt vágta, egyet hozott. Mellyik az nyertes? Ez lopva (alattomban) próbált, úsztatva rabot hozott, — amaz nyilván próbált az városon, nyert, de rabot nem hozott. *Quis palmam obtinuit? Szép volna ilyen kérdés-formában nyomtatni az Diariumban.* Éntölem ugyan mindenik nyér, mert mindeniket megajándékozom. s¹⁾

Nem lehet semmi kétség, hogy Beresényi a »*Diarium*« alatt itt a kuruczok új hírlapját érti; s az eleje tett »*az*« szócska hangsúlyozza, hogy már positive létező újságról van szó, mint ezt Eszterházy Antal föntebbi levele és a Szalay László által kivonatolt 1705. májusi nyomtatott hírlap csakugyan igazolja. A Bottyán s Beresényi részéről az újság számára küldött ezen adatokból viszont bátran következtethetünk a Magyar Mercurius folytatására.

Úgy is volt kétségtelenül; sőt, mint mindjárt látandjuk, Rákóczi fejedelem rendeletéből a kurucz hírlap *hetenként* jelent meg. A fejedelem egyik jeles diplomatája, Ráday Pál udv. tanácsos és erdélyi cancelláriájának igazgatója, ekkor tájban Lengyelországon át a berlini udvarhoz és XII. Károly svéd királyhoz küldetvén követségbe: tudtára adatott, hogy a Mercurius Veridicusnak is újabb számaiból bizonyos mennyiségű példányok utána fognak expediáltatni, hogy azokat a barátságos külföldi államok ministerei és hadvezérei közt szétosztssa. Ráday követségi útjából közvetlenül a Lőcsén székelő felső-magyarországi altábornokkal Berthóti Ferenczcel correspondeált; kit július elején, úgy látszik Krakkóból, megsürget: *küldje már az ígért újságokat*, mert nevezetes külföldi államférfiak kívánják azokat, különösen a krakkói svéd tábornok Strombergh, ura Károly király számára. Berthóti erre a fejedelemnek tesz jelentést, Lőcséről 1705. július 8-án kelt levelében, Ráday kívánsága felől, szó szerint ekkép:

»Ráday Pál uram levelét vettem, az kiben kívánja ő Kglme, hogy *hetenként Ngod kegyelmes determinatiója szerint Ngod szerencsés progressusinak folyamátját imprimáltassam s küldjem ő Kglme után*, minthogy nagy emberek ki-

¹⁾ Eredeti levél Vörösvártt. Kiadtam az Archivum Rákócziannum IV. kötetében, 573. l.

vánják odabé tudni az dolgokat, legkiváltképpen Krakkóban levő svéciai Commendans-Generál Strombergh, *ki is Principálissának* (XII. Károly) *hetenként kívánja azokkal kedveskedni.*» Íme, milyen kapós volt a külföld hatalmasainál a magyar heti lap! . . . »Én pedig — folytatja Berthóti — valameddig Ngod kegyelmes parancsolatját nem veszem, s a Tekintetes Cancelláriárúl (a hirlapfogalmazat) meg nem küldetik, — semmit nem imprimáltathatok s nem is imprimáltak, hanem várom alázatossan ez iránt Ngod kegyelmes determinatióját.«¹⁾

Berthóti Ferencz eme tudósításából igen sokat tanultunk. Mindenekelőtt azt következtetjük belőle, hogy Kassán a hirlapnyomtatás, Eszterházy Antalnak onnét a Vágvidékre, a hadak közé való távoztával, a különben is ekkor igen rendetlen és hanyatló ottani nyomdában, megszűnt, s a további nyomtatás, a fejedelemlennek Rádayval közlött határozata szerint Lőcsére, mint Berthótinak állandó székhelyére — hol a híres Bréwer-nyomda létezett — tétetett vala át, hogy a nyomtatásra s szétküldésre ezentúl ő ügyeljen föl, Eszterházy helyett. Megtudjuk továbbá a levélből egész pozitívítással, hogy az újságnak *hetenként* kellett megjelenni, és hogy szerkesztésével, a vezénylő-tábornokoktól közvetlenül az udvarhoz beküldött jelentések nyomán, *az udv. cancellária* volt megbízva, mely a fogalmazatokat sajtó alá egészen elkészítve, volt Berthótinak hétről hétre kezébe küldendő. Látjuk, hogy a jó részben külföldre szánt példányokat ott nagy érdekléssel várták és kívánták; elannyira, mikép a svéd vezénylő-tábornok különös szerencséjének fogja vala tartani, ha urának, a hatalmas XII. Károlynak a magyar Mercurius egy-egy számával hetenként »kedveskedhetik.« De látjuk végre azt is, hogy az ekkor a fejedelemmel együtt a harsztér felé nyomult udv. cancellária, a táborozás fáradalmi közepette, a hirlapfogalmazatoknak pontos szerkesztéséről s Lőcsére küldéséről egy kissé megfélemedezék. Tehát a kassai és lőcsei nyomtatás között e miatt némi szünet álla be.

¹⁾ *Eredeti levél*, a vörösvári Rákóczi-levéltárban.

E szünetet azonban megrövidíté Berthótinak föntebb közlött fölterjesztése, melyet vévén a fejedelem: azonnal ismételve parancsolt a cancelláriának, a hirlapszerkesztés haladéktalan fogamatba vétele és ezentúl hetenkénti rendszeres eszközlése iránt. Mely intézkedéséről Berthótit, válaszul fölterjesztésére, júl. 16-án értesíti, esztergommegyei kéméndi táborából.

A fejedelem e válasziratának csak rövid kivonata maradt reánk, — azonban ez is elég tájékozást nyújt. Így szól:

»Die 16. Julij 1705. Ex Castris ad Kéménd positis. Bertóti Ferencznek. Hogy Ráday Pál Hivünk kívánságának eleget tehessen Kglmed: meghagytuk cancelláriánknak: *hetenként* compiláltatván (a novellákat) Kglmeddel közöljék, Kglmed pedig *Lőcsén imprimáltatván*, dirigálja ő Kglme (Ráday Pál) kezéhez«¹⁾.

Kell-e ennél — kérdezzük — még több bizonyíték, hogy minden, valósággal úgy rendeltetett el, mint a fejedelem első ízben determinálá, s mint Ráday és a svéd tábornok kívánták? És férhet-e még ennyi s ily határozott hangú fejedelmi intézkedés után kétség ahhoz, hogy tehát a *Mercurius Veridicus* csakugyan *heti hirlap volt*, leginkább a külföld számára szerkesztve, és Lőcsén Bréweréknél nyomtatva, Berthóti Ferencz altábornok felügyelete alatt?

Berthóti véghetetlenül pontos ember vala; a mint a fejedelem ezen válaszát vevé: minthogy a nyomtatandó újságok kéziratái a cancelláriától még az napig sem érkeztek kezéhez, rögtön felelt Rákóczinak, nehogy a halogatás vádja őt terhelje:

»Ráday Pál uramnak küldendő Novellákat még mind-ekkoráig sem vettem«²⁾.

Több sürgetésre azonban nem volt szükség; a hirlapok ettől fogva rendszerint szerkesztettek, nyomattak, expediáltattak, — mint az alábbi adatok mutatják.

¹⁾ A fejedelmi cancellária 1703—1706-iki leveles-prothocollumból. Aszalay Ferencz udv. titkár kezével írt bejegyzés. (Nemz. Múzeum kéziratára. Néhaj Nagy István gyűjteményéből).

²⁾ Berthóti Ferencznek Lőcsén 1705 július 22-kéről Rákóczihoz írott *eredeti levele*, a kir. kam. archivum lymbusában.

Rákóczi udv. cancelláriájának már idézett 1703—1706. évi kiadványi jegyzőkönyvében, egy a szécsényi országgyűlés tartama alatt kelt fejedelmi válaszirát kivonatának bejegyzése olvasható, úgymint:

»Die 10. 7-bris 1705, in oppido Szécsény. Baroni Paulo Meszczinszky. Literas praetitulatae Dominationis Vestrae unacum transmissis Novellis, gratanter percepimus. Qualia vero hic nova agantur, — ex acclasis Novellis intellectura erit«¹⁾.

Meszczinszky báró, lengyel sztarosza volt, Beresényi grófnak lengyelországi bujdosásában nagy barátja, ki összeköttetését a gróffal és Rákóczival tovább is fentartá. Most is, mint látjuk, lengyelországi hírlapokkal (novellák) kedveskedék a fejedelemnek, a ki viszont a lengyel főúr e szivességét, a Mercurius Veridicus újabb számainak megküldésével viszonzozta. Ugyanis, a válaszfogalmazat utolsó pontja oly világos, hogy a mellékelve volt »Novellák« alatt lehetetlen egyebet értenünk Rákócziék löcsei újságánál.

Midőn pedig 1705 november elején a békealkudozások fonala újból fölvetett: a Mercurius Veridicus addig megjelent számai a Nagy-Szombatba érkezett angol és hollandi közvetítő békebiztosoknak is megküldettek, hogy a magyar ügy folyamáról azokból is kellő tájékozást meríthessenek, s a Wienerisches Diarium hazug közleményeit hitelre ne méltassák. Lord Stepney, gr. Rechteren és Hamel-Bruininx-ék mohón kapták a kurucz hírlapot, mint a melyből a fenforgó ügyeket a másik oldalról is megismerni tanulták, — s hogy megbízó kormányaikat a legújabb eseményekről is minél kimerítőbben értesíteni módjukban legyen: kérve-kérték a szövetségelt magyar rondék békebizottsága elnökét, Beresényi grófot, a Mercurius újabb számainak, valamint az összes kurucz tábornokok s ezredesek neveinek is velők leendő közlésére. E tárgyról Beresényi 1705 november 7-én Nagy-Szombatból így ír Rákóczinak:

»Igen kívánnák az követek az szécsényi actákat és Confoederatiót diákul; azt mondom: most van nyomtatásban, —

¹⁾ Nemz. múzeumi kézirattár, Nagy István-főle gyűjtemény.

elbízem penig: nem lehet, de Ngod parancsolatja nélkül nem cselekedhetem. Kívánták az nyomtatni szokott Magyar Diarium-novelláknak is continuatióját, és az mi hadi tiszteinknek rend szerint való neveit, mert históriákat iratnak ezen mi actáinkból«¹⁾.

»Az nyomtatni szokott Magyar Diarium-novelláknak continuatióját.« Beresényi e szavai meggyőző bizonyíték arra nézve, hogy a kurucz hírlap folytattatott, és hogy a megelőző számok a britt és holland közbejáró ministereknek már előbb megküldettek volt.

A következő 1706-ik évben is megjelent a »Mercurius Veridicus ex Hungaria«; legalább az ezen esztendei augustus hó végén kiadott számnak egész tartalma előttünk fekszik, a fejedelmi cancellárián készült, s a vörösvári Rákóczi-levéltárban fennmaradt eredeti fogalmazat után. E kézirat, — mely első lapjának szélén kissé meg van rongálva, — szó szerint ily tartalmú:

»Ex Castris ad Strigonium positis, 19. Augusti.

Hodie, die plane in vesperam inclinante, accurrit nuncius ex fortalicio Karva, in ripa Danubij sito, et hinc milliari Hungarico distante, adferens hostem quasi tribus millibus constantem, e sua progressum linea, Comarominum velle tendere, exiude secundo Danubio Strigonio jam agonizanti velle succurrere. Quare Generalis-Adjutantius Suae Serenitatis, nocte profunda ordines transfert Excellentissimo Domino Generali Antonio Eszterházy, de repellendis conatibus hostium, qui inde nondum redux, in dies speratur certior a quaevis allaturus de conatibus hostium.

Die 20. Augusti.

Hic dum de conatibus repellendis hostium sollicitate laboratur et cogitatur: prima luce accurrit insperate curarius ab Excellmo Dno Grali Antonio Eszterházy; qui digna et oculata fide refert, quod die 18. Augusti Generalis Joannes Bottyán transgressus lineam, quam alteram Trojam hostis esse putabat, unum corpus hostile securum, et nil mali suspicans, tertia

¹⁾ Eredeti levél Vörösvártól. Kiadva Archiv. Rákócz. IV. 731.

plane vigilia aggressus est. Et dum inter spem et metum anceps de victoria deliberat, hostemque mox victum fundit, mox victorem pugnans fugit: E. D. Gralis Antonius Eszterházy auxilia adfert signa; cujus adventus hostem fudit, loco movit, adeo, ut consulturus salutis suo, magna cum confusione et strage suorum, in septem Reduttas se receperit. Sed frustra; ubi salutem speravit: periculum exstitit; nam duabus Reduttis insperato assultu occupatis, hostem nostri fuderunt, vix uno eorum superstite. Ex duabus Reduttis hostis, majoris securitatis causa, animadvertens tunc rem suam agi, paries dum proximus ardet, in posteriores duas Reduttas se transtulit; sed et ibi modica quies et nulla securitas. Miles noster indecorem putans victum hostem in hoc modico triumphare, victoriam ultra promovit. Hostis dum effrenatum nostrorum vidit impetum, — candida vela erexit, et ad gratiam disgratiamque capitulavit.

Equites hostes, nostri ad portas Sopronienses usque pulsos, et cedebant, et capiebant. Pedites, qui vivi in manus nostrorum devenerunt, instar pecorum in captivitatem abigebant. Arma multa, varia tympana, vexilla acquisita, qualibet hora huc expectamus; reliqua quam plurima, utpote pecora et alia suppellectilia, praedae militi victori cesserunt.

Eberginius usque in portam Soproniensem pulsus, si non de equo desiliens, fuga se salvasset, vivus etiam in potestatem nostrorum devenisset. Duo praecleari Comitum in hoc conflictu desiderati sunt, quorum nomina, ut et specificata strages hostium, proxima expectatur posta, quoniam curarius praesens propter nimiam festinationem omnium, genuinam noticiam et relationem de praesenti adportare non potuit.

Dominus Colonellus Bezerédy cum selectis tribus milibus equitum, finito hoc actu victorioso, progressus in Austriam, ferro flammaque cuncta vastat.

Die 20. Augusti.

Sopronio appulit in occulto fide dignus homo, qui refert, quod se ibidem existente, venerit quidam homo Vienna, formalibus haec referens: Vos chari Sopronienses, nulla amplius auxilia Vienna sperate, et huic praesidiario vestro selectiori

ex parte in Italiam eandem est, quoniam Caesarea Armada notabilem et vix recuperabilem de recenti stragem ibidem passa est. Eugenius ex vulnere ultimum obiit diem, cui in locum successit Guido Starberg. Trans-Danubium circa Pruk existens Joannes Pálffy supremum commando tenet.

Die 21. Augusti.

Excellmi Dni Gralis Károlý, ex partibus Tibýscanis curarius recte accurrit, qui refert Exc. Dnum Gralem undiquaque ordines dedisse distractae suae militiae, quae ex partibus omnibus hostem ex Transylvania egredientem impetebat, ut sine ulla mora in unum corpus concurrant; quo peracto, auxiliante Deo, totum corpus hostile aggredi constituit, quod felix faustumque juveat esse Deus! Nos pugnando et sperando cuncta nobis polliceri possumus bona. — Praesens curarius nuperrimam triplicem stragem Rascianorum confirmat.

Die 21. Augusti.

Excellmus Dnus Gralis Beresény, unacum C.(Comitissa?) sua, ante triduum advenit. Hac nocte, prima vigilia assultu attentarunt arcem (Strigoniensem), volentes expiscari conatus hostis, quid in actu realis assultus facturus sit? Bress jam paratum est, sicque Deo juvante, proxima occasione assultu reali arx tentabitur. Det Deus post foelix incepisse, foelicissimum obtinuisse!

Die 18. Augusti.

Hodie curarius a Barone Vajnovics appulit, certiore reddens Serenissimum nostrum de foelici successu suo; ab Electore quoque Bavariae litteras apportavit.

Die 12. Julij, Constantinopoli.

Ex certa nostrorum informatione percepimus Aetiope adeo gravi praemere bello Turcas, ut non solum de vita et bonis, sed quod majus, de Imperio Ottomanico agi videatur. Non ita pridem Egiptum occuparunt, ibidem sacris iniciantes (?) magno numero prostrarunt. Scribitur etiam hoc bellum non parum obstitisse expeditioni instituendae a Turcis contra Musquovitas.

Die 22. Augusti.

Nocte quae praecessit diem 23. praesentis, dum Bress jam assultui competens et opportunum esse videretur, Excellimus Dnus Gralis Forgács, cum selectioribus peditum mille, ordinibus a Serenissimo susceptis, Danubium foeliciter trajecit, Civitatemque occulto gradu intravit, unitisque viribus praesidiarÿs, prima vigilia hosti larmam fecit; tandem vigilia secunda Bress impetu aggreditur, — sed inito conatu, ubi enim resoluta pugnantium nostrorum celeritas proclivitatem montis jam-jam superasset: superata Charibdi, incidit in Scillam, scilicet terram, per vim tormentorum nostrorum collapsam, quae si non minima defensio hostium, sola haec in via maxime nostris ingressum in arcem praecusit. Modo in acceleranda occupatione arcis alia consilia et auxilia suscepta sunt, — de quibus imposterum plura.

Die 24. Augusti.

Horis pomeridianis hodie consilium habitum est apud Serenissimum, praesentibus Excellimis Dno Grale Beresény, Dno Forgács, Stephano Csáky, ut et reliquis intimioribus; ubi unanimi consensu deliberatum, ut pro incutiendo hosti majori terrore, tuendisque melius undiquaque Patriae finibus a quibusvis privatis hostium insultibus, E. D. Gralis Beresény cum aliquot millibus, hosti Transylvanico Tibiscum versus obviam tendat, E. D. Gralis Forgács confinÿs Moraviae, Silesiae, Austriae invigilet.

Die 25. Augusti.

Excellmi Dni Grales Serenissimo valedicunt, seque juxta determinationem consilÿ, ad sua munia et stationes transferunt. Hodie sub occasum solis redÿt Adjutantius ab E. D. Grale Antonio Eszterházy, qui confirmans praecelaram nuperrimam victoriam, dicit nihil deesse militi nostro praeter commodam occasionem, qua opportune hostem aggredi possit. Hostis a linea sua recedens, ad Német-Jandorf heri castra posuerat, qua intentione et conatu? ignoratur. Nostri magna cum aviditate subsequentes eum, heri apud Libiny-Szent-Miklós pe-

dem fixerant. De ulterioribus conatibus et actionibus utriusque partis breve tempus plura nos docebit.

Die 26. Augusti.

Verificatur ulterius quoque securitatis suae consulentem hostem semper supra progredi, et nunc ad Pruk castra posuisse. E. D. Gralis Antonius Eszterházy, justa causa suorumque speciali resolutione fractus, ulterius hostem sequi non desistit, hodie una milliari distans ab eo, omnimode quaerit opportunum locum aggrediendi eum, quod ille hucusque omnimode evitavit, locando sese in loca arcta et vix non inaccessibilia.

Die 28. Augusti, apud Strigonium.

Hodie advenerunt ex Imperio duo Capitanei Hungari, verificantes Gallos reoccupata Landavia, totam Alsatiam, ad Francofurtum et Moguntiam usque suae potestati subjecisse; ajunt insuper Armadam Caesareanam adeo attritam esse, ut inde non nobis obesse, sed nec sibi quidem ibi prodesse possit, defensiva se habeus.

Die 28. Augusti.

Modo accurrit Commissarius Alexander Bossány Földvárino, pro rato et firmo famam referens, morbis et aetate gravem Generalem Rabutin ultimum obiisse diem. Cui requiem aeternam dona Deus, et liberum passum ad mortem Germanis omnibus!*

E hírlapszám történelmi becsü tartalmán kívül is több tekintetben érdemel figyelmet. Szerkesztési módszere, beosztása ugyanaz, a mi az egyéb azon korbéli novellák- és diariumoké, s különösen a Mercurius Veridicusé is, hogy t. i. különböző helyekről és napokról szóló tábori tudósítások egymásutáni közléseiből áll; annyiban azonban mégis eltér az Igazmondó Magyar Mercurius eddig ismert egyéb számaitól, hogy míg ezek kizárólag hazai tudósításokat tartalmaznak, — addig a most közlött szám a külföldre is kiterjeszkedik, Rákóczi diplomatiái összeköttetéseinek forrásaiból is merít: aug. 18-iki följegyzésében a fejedelemnek ez időben Max-Emmáuel

bajor választóval negociáló horvát ügynöke b. Vojnovics működésére, úgy a Rajna-melléki franczia harcokra reflectálván, és júl. 12-kéről Konstantinápolyból hozván eredeti értesítést az egyiptomi török háborúról.

Figyelemreméltó továbbá mindjárt a hirlap kezdete: »*Hodie . . .*«, valamint a Károlyiról szóló aug. 21-iki tudósítás vége: »*Praesens currius nuperrimam triplicem stragem Rascianorum confirmat.*« A mennyiben mind e két hely mutatja, hogy a jelen hirlapszám *folytatás*, melyet szükségkép más számoknak és pedig rövid idő előtt megjelent számoknak kelle megelőzniök. Az idézett végszak épenséggel *visszaütalás* az előbbi számra, melyet — fájdalom — nem ismerünk. Szóval, maga a szöveg irálya is mutatja, hogy egy rendszeresen megjelentő újság áll előttünk. (V. ö. a föntebb elmondottakkal.)

Hogy a Mercurius Veridicus a következő 1707-ik évben sem szünetelt: tanusítják Beresényi Unghvárról 1707. február 18-kán Rákóczihoz intézett levelének ezen sorai: » . . . hogy azonban szaporítsam én is az jó híreket: íme accludálok alázatosan más levelet is Ngodnak; talám ezt csak el kell hinnünk, ne is várjuk confirmatióját, — csak így kell az gazettákban bocsátani.« Ez mintogy utasítás a fővezértől, a Mercuriust összeállító fejedelmi cancellária számára.

Szintén Beresényitől két hasonló irányú említést birunk az 1708-ik év tavaszáról. Ugyanis Besztercebányáról 1708. april 11-kén írja a fejedelemnek: »Görgénynek, quoad posteros et gloriam gentis, dücsösségesebb az historiája (a hős Ráthonyi által vezetett heroicus védelem), megtartásánál; méltó is lesz ezt divulgálni,« stb. Ez alatt nyilván a hirlapi közhírrétételt érti, a mi kétségen kívül meg is történt. Továbbá másik, ugyancsak Beszterczen 1708 május 12-én kelt levelében az Ocskay László által ekkor tett morvai szerencsés beütést, Wsetin városa megvételét és egynehány német zászló s számos hadi-fogoly stb. nyerését újságolván, indítványozza: »Ezt meg lehetne cum declaratione még írni az külső országra is, — lám ők kisebbet is hírlélnek!«¹⁾ Itt is határozottan hirlapi úton leendő informálása a külföldnek értetik.

¹⁾ Beresényi mindhárom idézett levelének eredeti kéziratai Vörsöcárté, s kiadva az Arch. Rákócziánium V-ik kötetében.

És ezzel elérkeztünk azon *eredeti nyomtatott példányban* kezeink közt forgott kurucz hirlapnak bemutatásához, melyet a gr. Károlyi-család budapesti levéltárában, az M. (Mercurius) betű alatti levelezések csomagai egyikében fölfedezni szerencsések valánk. E szám az 1708-iki aug. hó első feléről szól, és így a végzetes *trencsényi ütközetről* írott félhivatalos jelentést is magában foglalja, mely körülmény kétszeres becset ad neki.

A hirlap, a mi terjedelmét s külső kiállítását illeti, közép nagyságú negyedrétben, két levélből, vagyis négy oldalból áll, elég csinos és tiszta nyomással, úgy, hogy sajtójának: a löcsei Bréwer-féle jól fölszerelt régi híres nyomdának becsületére válik.

Azonnal, még 1865-ben lemásoltuk, s a következő évben magyar fordításban — mint említök — a Vasárnapi Újságban kiadtuk. Most eredeti latin szövege szerint közöljük, megjegyezvén, hogy mivel a Munkács várából részben a kir. kamara archivumába került Rákóczi-levéltár romjai, úgymint a fejedelmi cancellária iratai között, azóta ugyane nevezetes számnak *fogalmazatát* is fölleltük, s ezt a nyomtatvánnyal gondosan egybehasonlítottok, — tehát nagyobb kritikai pontosság kedvéért, egyúttal azon némi csekély eltérésekre is utaljuk az olvasót, melyek az írott és nyomtatott szöveg között itt-ott előfordúlnak.

A lap czíme Elzewer-fajta nagy (Versailles) betűkkel nyomtatott, ekkép:

MERCURIUS VERIDICUS

ex Hungaria, Anno 1708.

Ujváriani, 6. Mensis Augusti.

Inexpectatus advenit nuncius, ex castris ad Trinchin¹⁾ positus, tanto tristior, quanta majores bene instructae Armadae progressus fere indubios, tota sibi appromittebat Hungaria. Postquam enim tripartito Exercitu, et quidem tam in Tran-

¹⁾ A fogalmazatban: »*Trenchény.*«

sylvania sub Commando Domini Generalis-Marschalli Baronis Alexandri Károlyi, quam et oras Trans-Danubianas, sub directione Comitis Antonÿ Esterházy, Partium earundem supremi Generalis, rebus bene dispositis, Serenissimus Transylvaniae Princeps ac Regni Confederati Hungariae Dux FRANCISCUS RAKOCY (Titulus, ¹⁾ adjuncto sibi Excellentissimi Domini Supremi Generalis Comitis Nicolai Bercsényi Militiae corpore, ad reoccupanda Fortalitia, et praesertim superanda valla hostilia ad Oppidum Ujhely erecta, structo super Fluvium Vagum Ponte, Castra movisset, quamvis triduo post Arce Csejte per Insultum in deditionem recepta, Commendantaeque loci cum triginta viris in Captivitatem ductis, omnem Conatum et dispositiones ad invadenda praedicta Fossata Ujhelyensia praeordinasset; nihilominus penitus considerando utiliore fore obsidendi majoris Fortality Trinchin expugnationem, facileque per hoc consequentem aliorum deditionem, mutato consilio, ad obsidionem hanc omnimode urgendam, animum viresque convertit, ac siccae reductis Castris, die secunda Currentis Mensis ad Latera montium, memorato Fortalitio prope imminentium Castra locavit; cum ecce! hostis intentionum harum praescius, magno et propero itinere, relictis ad Ujhely quibusvis impedimentis, ex Moravia inexpectatus accurrit, ac summa in Aurora excubias adiritur. Itaque fama adventus hostilis tota Castra pervagante, vix spacium horae labitur, dum integer Exercitus hostilis, ad juga Collium e diametro effunditur, ac structa in ordinatas lineas acie, Praelia sine mora ineundi indicia praebet, data interea tanti temporis mora, ut et Princeps cum caeteris Ducibus, Legiones educere, ac ad loca pro ratione motus et ordinationis hostilium necessaria collocare, aliosque defectus praevios supplere properante, ac subitaneo labore potuerit; cum vero Hostis sufficientiam contrarii apparatus contemplatur, amfractusque Vallium inter utramque Armadam adjacentium, summamque transeundi difficultatem magis sibi periculosiorem considerat: concitato motu, obliquum, iter versus Trinchin

¹⁾ Itt a nyomtatásban még egy «ac» szócska áll, de a mely, mint ide nem illő, ténáival keresztől vonatott.

secutus, ad dextrum latus se circumgýrat, et cum Fortalitium ancipiti plurium opinione pro more repudiati Praelii intrare putatur, quamvis tota Aciei facies, prout mora temporis patiebatur, repentina dispositione mutabatur: nihilominus, dum Legiones necdum in suas Stationes perfecte transeunt, Cohortes Rascianorum primum impetum in Vexilla Militiae levis Armaturae, longe ab Exercitu ordinato, extra Pugnae locum collocatae facere jussit; quas cum facile reprimerent ac per reciprocas velitationes Praelium efferverceret, interea robur quoque Militiae Germanicae dextro lateri appropinquando, Militemque Pedestrem caute praetereundo, contra neo-conductum Praetorianum Regimen Equestre, se citato cursu effudit, quo statim turpiter consternato ¹⁾ ac retrocedente. — Dum interea Princeps cum aliis Officialibus Bellicis subsidium Militiae Pedestris longe distantis evocat, repentinoque tumultu ordines dat, ac circumcurrit: tanto impetu labente Equo cadit, (quod et Supremo Generali contigit) ut et Equus, vehementia subiti casus tractus perierit, ac ipse quoque vultu Terram feriente, copiosum Sangvinem emisit; cum itaque concurrentibus ad hunc casum Corporis custodibus, Princeps superjacenti Equo per cunctationem subducitur, ingens Tumultus, et vociferatio Principem cecidisse Vernacula clamantium exoritur, quod dum alii pro energia vocis, de morte interpretantur, — nuncio tristi per omnes Cohortes divagante, tanta trepidatio toti Exercitui incussa est, ut non observatis amplius ordinibus, quisque in fugam repente verteretur, et praesertim Cavalleria, effuso ad juga Vicinorum Montium cursu, Militiam Pedestrem ignominose desereret; hoc unum Divina Clementia, in magnam felicitatis partem benigne disponente, ut Praelio, ad ipsa fere Dumetorum et Sylvarum Vallibus interjacentium latera inito, Hosteque propter insperata et praesertim desertorum Vexillorum pluralitate tumidus ²⁾ Hostis dicitur ³⁾ incessanti itinere usque ad Granum Fluvium descendisse, docente exposit die, quid amplius factururus; mini-

¹⁾ Így kiigazítva ténáival, a hibásan nyomtatott „consternatur“ h.

²⁾ „tumidus“ h.

³⁾ „ducitur“ h.

tatur quidem, ut refertur, obsidionem nobis, cum tamen Peditatu penitus destituatur, tantae molis opus suscipere, eo magis perficere posse incredibile idem videtur; verum non deest in omnem loci hujus casum Commendans, qui Milite et Annona satis provisum, aliis etiam quibusvis necessariis requisitis in dies adauget et roborat, quin et ad reprimendos ulteriores Hostis conatus, defendendasque has circum-vicinas oras, Corpus Militiae Domini Generalis-Vigiliarum-Praefecti Joannis Bottyán, ex Regiminibus Somogyiano, Salaiano (Szalayano), Balogiano, Kókaiano et Réteiano, quae Praelio non intererant, constans, intactae ad moenia nostra manet, praeter Brigadam Otskaianam, quae itidem Hostem assidua portali velitatione infestat.

Ex Castris ad Szécsény positis, die 9. Augusti.

Post infaustum Trinchiniense ¹⁾ ignominiosum magis, quam periculosum Praelium, Serenissimus Princeps cum tota sua Aula continuo itinere huc ad nos divertit, ac etiamnum hic substitit, eum in finem, ut diversis itineribus dispersam Militiam quamprimum congregare ac in unum Corpus redigere queat; prout etiam exmissis quaqua-versum Patentibus, tam Comitibus Generalis Insurrectio interea, dum Miles Stipendiarius coëat, demandata est, quam et Fortalitia copiosiori Praesidio et Annona undequaque augetur, Militia die-tim tanto numero concurrente, ut integrae Cohortes, praesertim Regulares, Castris se consociant; unde creditur Castra hinc quantocius Lévam versus motura, ac sub Commando Domini Supremi-Generalis ulterius trans-Granum profectura, interque Nitriam et Ujvárinum substitura, ²⁾ Actionibusque hostilibus contrarias operationes oppositura. ³⁾

¹⁾ A fogalmazatban: „*Trencheniense*.“

²⁾ Itt még „cum“ szó nyomtatott, de ténálval ki van törölve.

³⁾ A fogalmazatban itt még e mondat következik: „Interim advenit huc Supremus Portae Ottomanicae apud Nándor-Albensem Szerdaram Csauzius; quid secum tulerit? in secreto habetur, de quo sequit in posta uberius.“ Azután ez a tétel keresztülhuzatott, a minthogy a nyomtatásnyba nem is jött bele.

Hodie advenit nuncius de profligato Trans-Danubiano Caesareo Exercitu, ibidemque capto Comite Francisco Nádasdi ¹⁾ ejusdem Supremo-Commendante, de cujus Particularitatibus ulterior informatio sequenti posta avidè expectatur.

Vigesima-quinta Julii, ex Castris ad Sopronium positis.

Excellentissimus Dominus Partium harum Generalis Comes Antonius Eszterházi, juxta Mandata Serenissimi Ducis, cuncta hic apud Nos communi Consilio bene disponit, ac contra Hostem quoque prosperos bellicarum operationum facit progressus, prout etiam ante paucos dies, Corpus Militiae Caesareae sub Commando Domini Generalis Francisci Nádasdi constitutum, medio Domini Brigaderi Emerici Bezevédi insignis Militis adortus, tam victorioso fudit, ut plures quingentis neci dederit, non paucos Officiales cum 60 Gregariis in Captivitatem duxerit, ac omnem Bagasiam, in opimam Praedam tulerit, in simulque fuga elapsos ad Portas Sopronienses secutus clauserit, ipsamque consequenter Civitatem strictiori Bloquada circumseperit.

Ibidem, 1. Augusti.

Hoste bloquato, Generalis noster opportunam occasionem secutus, validam Militum manum in Styriam misit, datis ordinibus, ut loca deditio spontaneae se subjectura, sub protectionem summat, adversantes vero igne ferroque persequatur; Ipse vero movit Austriam versus, omnia hostilia acturus, ut Viennenses visis fumigantibus partim tectis, repudiatae ex vindictae cupidine, Pacis poeniteat.

Ex Castris ad Albam Juliam Transylvaniae positis, die 28. Julii. ²⁾

Statibus et Ordinibus Regni hujus, in fidelitate confirmati Serenissimi Principis sui illibate persistentibus, postquam Dominus Generalis-Commendans Baro Alexander Károlyi instructum Exercitum ad Campum eduxit, primo quidem

¹⁾ Ez *cakár* vala.

²⁾ A fogalmazatban tollhibából „Augusti“ áll.

Claudiopolim obsidione cingens, partem Militiae ibidem reliquit, reliquum vero Exercitum ad castra inde locavit; unde quamvis continuas hactenus Parthias contra Hostem emiserit, nihil tamen notabile Milite Caesareo se intra moenia praesidiata continente, operari potuit, praeterquam heri Colonellus *Nyázó*, Parthiam hostilem ad Pagum Madarász offendens, foelicissime fudit, ac ducentis caesis, reliquos in Captivitatem duxit.

Scribit etiam Commendans Sarkadiensis foelicem se contra Rascianos Aradienses habuisse expeditionem, qui Supremum eorum famosissimum Colonellum, Tököli dictum, captivum acceperit.*

Ez, íme, a tartalmilag úgy, mint szerkezetileg kiváló érdekű kurucz hírlapszám; melynek legkésőbbi keletű tudósítása hogy csakugyan aug. 9-én iratott, az akkor Szécsény városába telepedett udvari cancellárián, és úgy küldetett azután az egész újságlap, kinyomatás végett Lőcsére: bizonyítja azon körülmény, a mely szerint ez a hírlapszám 8—10 nappal utóbb már kikerült a Szécsénytől jó távoli Szepesség fővárosának sajtója alól. A példányok, úgy látszik, aug. 20-án expedáltak széjjel Lőcséről, egy részt Rákóczi udvarához, más részt ki Lengyelországba és Krakón át a barátságos külföld egyéb államaiba, s végre közvetlenül is a hazában, némely előkelő férfiak számára. Legalább b. Károlyi Sándor tiszántúli s erdélyi tábornagynak, Lőcsén 1708. aug. 20-kán költ leveléhez csatolva küldi meg e számot, a hírlapkiadással — mint tudjuk — megbizott *Berthóti Ferencz* felső-magyarországi altábornok:

»Mostani trencsényi casusról való novellákat Felsőleges Urunk parancsolatjából imprimáltván, — kívántam Nagyságodnak is megküldenem, úgy az bécsi novelláknak paráját is.* 1)

Károlyi azonban még egy példányt kapott vala e számból; mert a fejedelmi titkárok egyike, *Aszalay Ferencz* is sietett 1708 aug. 22-kén Egerből, az ekkor már itt időző

1) Eredeti levél, a gr. Károlyi-levéltárban.

udvartól, a tábornagyhoz intézett levele mellett egy ily újságpéldánnyal kedveskedni neki, írván:

»Noha Szécsényből 8. currentis, post infoelicem conflictum Trencsényiensem 5. die, szerencsétlenségünkrül bővebben tudósítottam Exciádat: mindazonáltal *azólta nyomtatásban jöven ki mind arról s mind más occurrentiákrul való relatió, — íme Nagyságodnak alázatossan accluddom.* 1)*

Az 1708-ik évből a Mercurius Veridicusról a fönnebbieknél több adattal, fájdalom, eddigelé nem birunk; mily érdekes volna pedig, például az Ocskay László s Bezeredy Imre árulásairól, Balogh Ádám sept. 2-iki kölesdi győzelméről, vagy Érsek-Újvárnak az ostrom alól lett fölszabadulásáról és a sáros-pataki országgyűlésről kiadott — *bizonyára kiadott!* — számokat fölfedeznünk.

Hogy a hírlap 1709-ben is megjelent — talán már ekkor, sőt tán már 1708-ban is csak két hetenként, avagy havonként — arra nézve utalunk ifjabb *Tsétsi János* sáros-pataki tanár havi krónikájára, melynek az 1709-ik év január haváról szóló följegyzésében ez áll:

»Per totum Regnum Hungariae ingens rumor spargitur de fortalio Leopoldstadiensi, a Comite Generali Antonio Eszterházy felicissime expugnato; quae fortuna, ut vera, jam in Novellis hic et ibi spargebatur, et ut vera credebatur.* 2) Eadem Novellae affirmabant Arcem quoque Szered, ad flumen Vágum, per eundem expugnatam, — cum tamen nihil in re fuit, praeterquam, quod pontem ejus loci decantatum, a Germanis transire volentibus, insigniter defenderit, cum aliquot Germanorum periculo.* 3)

Semmi kétség, hogy Tsétsi itt, az ismételve idézett »Novellák« alatt, a Mercurius Veridicust érti, és csakis ezt értheti, — mely a háború szerencsétlenségei folytán csüggedező hazafi-kedélyek fölfriessítésére találta és találta fel ama vigasztaló híreket.

1) Eredeti levél, ugyanott.

2) E hír hihetően *Körmened vdra s a ballai sáncz levélteléből* eredt.

3) *L. Thaly: »Történelmi Naplók«, 383. l.*

Ugyanezen hírlapra czéloz *Bercsényi* is, midőn Jolsváról 1709 aug. 1-jéről Rákóczihoz szóló levelében ezt újságolja: »*Gazetákban írják az újváriak* — nem nekem, — oly hírek volna: Pozsonbúl indítottak munitiót.«¹⁾

Ez nyilván az érsek-újvári parancsnok részéről a Mercurius számára beküldött tudósításra vonatkozik.

Az 1710-ik évről már ismét számos adattal rendelkezünk a kurucz hírlapról, mely ezen esztendő első két-harmadán át nem a fejedelem, hanem a fejedelmi helytartó: gr. Bercsényi Miklós cancelláriáján szerkesztetett. Mert 1710-ben maga Rákóczi vezette a harcztéri actiót, míg a diplomatiái s kabinetirodai ügyek intézésével a Kassa és Homonna tájain hátramaradt Bercsényit bízta meg. Ekként az 1710 január havi eseményekről a hó végén összeállított — és Lőcsének most már ostrom alatt létele következtében *Bártfán* sajtó alá adott — hírlapot már Bercsényi gróf főtitkárja és irodafőnöke: *Ebeczky Sámuel* szerkeszté, magának a generalissimus és fejedelmi helytartó grófnak felülvizsgálata alatt.

Nevezetesen, ezen a január 22-kén vívott *romhányi ütközet*ről szóló hivatalos bulletin miatt kiváló érdeklő számnak Bercsényi gróf levéltárában fenmaradt eredeti fogalmazata, elejétől végig *Ebeczky írása*, Bercsényinek egy-két sajtókezű igazításával. Tartalma szóról szóra ez:

1710.

MERCURIUS VERIDICUS.

Ex Hungaria.

Újvár, sive Neuheisell, 4. Januarij. 2)

Foelicia nobis novus Annus producit Initia. Parthia enim nostra Equestris, quae trans Vagum ad Annonae Comportationem urgendam excurrerat, cum Caesareum Generalem-Campi-Mareschallum Hajszter parvo comitatu Posenium versus tendere intellexisset, citato cursu eundem per secuta est;

¹⁾ Eredeti levél Vörösvártn. Archiv. Rákócz. VI. 235.

²⁾ A »sive Neuheisell« Bercsényi kezével toldatott oda, az Érsek-Újvármagyar nevért nem értő külföldi olvasók kedvéért.

qui nisi spatio medio horae Posenium se recepisset, prout ante duos Annos Starunbergius (így), ita hic quoque in Captivitatem incidisset. Foelicius tamen alteri Parthiae res cessit sub Capitaneo Jávorka, quae perfidum illum Ladislaum Ocskai, olim apud nos Brigaderum (qui ejurata fide, post Praelium Trencsiniense ad Caesareanos profugit) commilitonibus ejus ultra triginta trucidatis, vivum nobis attulit, Militia Praesidiaria inexplicabili cum indignatione, patibulum et furcam, antequam vel ad Commendantem nostrum deduceretur, contra eum conclamante, et vix jam ipse Commendans fervorem militum mitigare poterat, nisi Jure Belli convictum, qua Iniquum Patriae, et Confoederationis Proditorem (pro quo flexis genibus ad minuendam mortis poenam apud totam militiam frater ejus Alexander, apud nos Vice-Colonellus institit), hodie manu Carnificis decollandum curasset. ¹⁾

Cassoviae, 5. Januarij.

Serenissimus Princeps coactis undique Copijs, adjunctisque Potoczianis ad actualia Regni servitia sese jam applicantibus, Agriam versus hinc proficiscitur, ut stativa Hostis in Losoncz, Szécsén et Vadkert locata adoriatur, ac Caesareanos ab obsidione Leucoviensi avocet, qui ante paucos dies Civitatem Késmárk adorti, postquam se Cives infaustae eorum discretionis submitterunt, ac in Civitatem intromiserunt, sex Principaliorum Civium Capita per Carnificem sustulerunt, claro Hungaris Exemplo ad constantiam ac asvetam Caesareanorum contra Jura Belli praxim.

Eperjes, 5. Januarij.

Apud nos omnia ad defensionem disponuntur, propter vicinitatem Hostis, statque communis Civium resolutio se ad extremum tueri velle, Exemplo Leucoviensium. Caeterum hodie informatio ad nos pervenit, quod cum Equestris Militiae Praetorianae Brigaderus Ordódy, ad inducendum in Arcem Scepus ²⁾ comeatum cum suis Copijs inchoisset, Caesariani resistere caeperunt, sed eosdem usque ad oppidum Lubo-

¹⁾ A »hodie« szó tollhíba lesz »heri« helyett, mert Ocskay január 3-ikán fejeztetett le.

²⁾ Előbb »Scepus« volt írva.

merszkianum Várallya repulit, Commendante eorum: Supremo-Vigiliarum-Praefecto Regiminis Volfskelianicum, alijs pluribus Officialibus et Gregarijs vulneratis, ac plus quam quinquaginta in loco trucidatis, ex parte vero nostra duodecim gregarijs ac uno Capitaneo, Sándor, desideratis, duobus autem vulneratis.

Cassoviae, 10. Januarij.

Jaszovia, ubi Excubiae contra hostem locatae sunt, Couririus advenit, referens, quod eos heri colluvies quadam Militiae ex Germanis, Polonis et Sclavis conflatae, sub antesignano Ordas adorta sit, cum magna sui clade; viriliter enim non saltem repulsa est, sed et ultra centum in loco perditis, octo ex Antesignanis huc ad nos secum apportavit, reliquis fuga sibi consulentibus. E converso tamen narrat, quod cum Generalis Caesareus Viard audito Principis motu, cum viginti vexillis Germanicis et quatuor Polonicis a Lubomerszkio contra nos datis, Rosnavia discessisset, eumque Supremus-Vigiliarum-Praefectus Regiminis Szalaiani cum duabus Centurijs pro recognitione secutus fuisset, ex insperato redux Viard, eundem inter pabulandum adortus est, 20 nostratibus occisis et plus-minus 30 Equis in Praedam actis. Praeterea eodem tempore, Dominus Generalis Baro Paulus Andrásy Rosnaviam, eo fine, ut Viardianis reliquis insidias strueret, commendatus et feliciter redux, gratulabundus refert bene cessisse structas insidias, quibus bipartitim collocatis, cum Germani fere ducenti secure longius procederent: praeter duos Officiales captivos huc adductos interneccione deleti sunt, tribus saltem nuncijs Rosnaviam redire queuntibus et Generali Viard, qui eadem hora redierat, ob hanc cladem ira fremente, et Principis eujusdam Juvenis fatum multum dolente.

Eperjesini, 15. Januarij.

Hodie apud nos factio quadam ad corrupendos Civium Animos per Caesareum Generalem Leflholez machinata, detecta est, de cujus complicibus stricte per Commendantem nostrum Dominum Joannem Sréter, alias Regni Artilleriae Praefectum, inquiritur, merita poenae subjiciendis. Quidquid

tamen agat hostis? nihil apud nos efficiet, qui vel saltem ob manutationem Templi et Collegij, ante per Austriacos a nobis occupatorum et per Confoederatos Regni Status in generali transactione Szécsényensi redditorum, extrema pati resoluti sumus, praesertim cum tyrannica crudelitas Generalis Hajszter jam passim nota sit, qui in omnibus Civitatibus, Oppidis et Villis redditas Ecclesias occupari curat, et ne cada-veribus quoque mortuorum Evangelicorum in Templis illis in spatio 4 Annorum sepultis parcit, sed clumata (corpora) foras projici jubet.

Ex Castris ad Danubium positis, 18-va Januarij.

Excellentissimus Dominus Generalis-Campi-Mareschallus noster Comes Antonius Esterházi, postquam relictis in parte Trans-Danubiana sub Commando Brigaderij Szekeres sufficientibus Copijs, penes Civitatem Regiam Pest, huc ad Vác penetrasset; ne ullum passui versus Újvár supersit impedimentum: Militiam Caesaream, quae heri Copias Colonelli nostri Sötér in fugam dederat, adortus est, trucidatisque circiter 200, longe a passibus retrocedere coegit; reliquiae vero Pedestres, quae se in Monasterium hujus loci receperant, partim in Captivitatem deductae, partim in ipso insultu occisae sunt.

Ex Castris ad Somlyó Transylvanicis, 20. Januarij.

Quamvis in his partibus et praesertim Debreczini adhaec Pestis grassetur, Castra tamen nostra hactenus intacta fuerunt, et siquidem Dominus Generalis-Campi-Mareschallus noster Baro Károli, cum majori parte Exercitus ad Castra Serenissimi Principis profectus sit, Generalis Paulus Orosz, modernus Commendans, in id praecipue laborat, ut has partes contra excursiones hostis defensive tueri, et Magnum-Váradinum in strictissima bloquada conservare possit. Caesareani enim sub Commando Generalis Tige ad tentandam Arcem Kővár, qua optime provisus est, excurrendo, ibidemque inaniter laborando, Oppidum Nagy-Bánya ingressus est, (igy) a cujus Civibus bis mille aureos extorsit, ac sicut fama spargit. Váradinum adjuvare conatur.

Ex Castris Serenissimi Principis ad Héviz, dje 23. Januarij.

Hodie in Castris nostris Te Deum Laudamus celebravimus, pro reportata heri victoria, quae in hunc modum accidit. Postquam Serenissimus Princeps cum Exercitu suo Újvárinum versus ire fuisset conatus, dum jam in Comitatu Neográdiensi ad villam Romhány Castra metari jussisset: advenit nuncius, Hostem sub Generalibus Czikingh et Croj, cum Regiminibus Principis Eugenij, Althan, Latur, Ulfeld et Hohenzeller (igy,) et Rasciano uno, non procul abesse. Proinde reducto in ordine Exercitu, eo facto Serenissimus Princeps, praemissis ad recognoscendum et velitandum aliquot levioris Armaturae turmis, pontem qui super rivum lutosum Lókus dictum stratus est, transire jussit; et vix tria Regimina transierant: dum Hostis in lineas suas reductus, paratus stetit; adeoque Copijs etiam nostris in lineas distributis, pari ab utrinque motu ad Pugnam properatum est, cujus initium dum Militia antelata Potocziano-Tartarica faceret, et Rascianos cum intermixtis Hungaris Caesarianis, a Militia Germanica avelleret ac penitus deleret, aliae quoque Regulatae desultorijs ordinis duplicatum Hostis imperterrite exceperunt ignem, ac post nudis Gladys eos agressi, totum dextrum Cornu dissiparunt; et jam completa omnis videbatur Victoria, nisi quinque circiter Compagniae, ex sinistro Hostis Cornu, in Peditatum nostrum irruissent; qui cum aliqua ex parte Equis conculearentur, et sic confusione facta, fugere inciperent, dumque interea Equestris Militia victoriam prosequitur, Peditatus vero per hostem caeditur: Equitatus noster haec cernens, ad insperatam Confusionem pro succursu rediit. Unde hostis etiam dissipatus se recolgens, in loco suo substitit, et cum nostros idem fecisse animadverteret: paulatim ab utrinque recessum est, maxima cum Hostis clade, cujus ne tertia quidem pars, et haec quoque cum multis vulneribus, supermansit, reliqua parte deleta et in Captivitate accepta, Cadaveribus quoque maxima ex parte per nostros spoliatis, ac insuper Tormentis in dicto Rivo derelictis. De Hoste ipsi duo Generales, cum alijs multis Officialibus (de quibus ex post certius constabit) perivisse credantur, quorum Equos, juxta Captivorum relationem agni-

tos, nostri in praedam egerunt, Supremo-Vigiliarum-Magistro (> Praefecto helyett) Regiminis Principis Eugenij, cum alijs minoris ordinis Officialibus in Captivitate deducto. Ex nostris vero Vir probatae fortitudinis Babócsay Brigadir Equestris, et multis actis strenuus Vice-Colonellus Regiminis Szent-Iványi Beeze (*Becse*) cum alijs 15 Officialibus Pedestribus occubuit; Gregarij vero ex Equitatu vix quinquaginta, ex Peditatu vero fere ducenti occubuerunt, totidem ferme et plurimum per capita ab Equestri Hoste vulneratis, ac ad haec uno Capitaneo Regulatae Militiae, praeter aliquot inferiores, incaptivato. Caeterum, prout collimare licet, hic jam aliquot dies morabimur, donec militia bene quiescat, ex post Újvárinum versus ituri, et ab inde in Moraviam et Austriam excursionem facturi.

Leuchoviae, 24. Januarij.

Mirabilis heri apud nos casus accidit; postquam enim virtute Domini Generalis Baronis Stephani Andrassy, Commendantis nostri, et Urbani Czelder Brigaderij Colonelli, totiusque Militiae Praesidiariae et Civium, Caesareani sub Commando Generalis Leshholz ab insultu repulsi fuissent: hostis fraudem aggressus est, ac corrupto per secretam factionem Artolleriae nostraeInspectore, unum ex propugnaculis et magnam partem muri, pulvere pyrio ad centum fere passus everti jussit, et quamvis ad hunc casum praevia dje inaniter cum Militia comparuerit, post casum tamen altera denuo rediit et Civitatem sibi postulavit; cui tamen praefatus Dominus Commendans noster generose reposuit: Nimirum nec Generalem Leshholz decere per illam aperturam, vulgo pres, intrare, quam nebulo ille perduellis fraudulenter fecit, nec sibi exire. Proinde tota nocte indignabundus quatiebat muros nostros, et plus quam 200 bombas injici curavit, insimulque quadruplicem insultum tentavit, fortiter tamen semper repulsus est, et tandem denuo cum magna sui clade discedere coactus, nimis plenus.

Újvár, 26. Januarij.

Foeliciter ad nos redijt Dominus Brigaderus Adamus Balogh ex plaga trans-Vágana, qui Civitates Sancti-Georgij, Modor et Bazin Caesareis praesiditas insultu occupavit, sal-

visque Civibus, praesidiarios omnes ad unum delevit, ipso quoque Generali Long vix clancularie sese salvante, cujus omnis Bagasia, cum aliorum quoque Officialium supellectilibus, quas securitatis, gratia ibi relinquerant, in praedam cessit. Pari fortuna usa est alia quoque pars nostra, in Comitatum Nitriensem ad comportandum comeatum exmissa, quae dum insperate in Supremum-Vigiliarum-Praefectum Regiminis Czilingh, militiam pedestrem secum habentem, prope Bajmócz incidisset, fortiter aggressa est, ipsoque Commendante Officiali cum tota militia trucidato, Conjuges Vice-Colonelli Fluk et aliorum duorum Capitaneorum cum 60 Captivis huc deduxit. Caeterum tristis ad nos relatio pervenit de violenta nece Domini Fodor, minus Regiminis Pedestris Ordinis Colonelli, apud Hostem Captivi, quem cum alijs 4 Officialibus, Generalis Haiszter, ob justam et de jure Belli necessariam licitamque illius perfidi desertoris Oeskai executionem, manu Carnificis decollandum curavit; ob quem indignum casum ac in itae Cartellae inconvenientem, omnis militia concitata est, adeoque ad Serenissimum Principem Legatio missa, ut hanc crudelitatem ex nece aliorum Captivorum ulciscatur, quae omnino jure repraesali in magnis viris brevis retaliabitur.

Homonnae, 28. Januarij.

Excellentissimus Dominus Supremus Generalis Comes Bercsényi hic moratur; qui non modo ad resistendum hosti Leuchoviam oppugnanti omnia disponit: sed praecipue exteris negotiationibus, quas absens Serenissimus Princeps universas ejdem procurandas concedidit, dies noctesque impendit. Caeterum, auditur finibus Regni approximare trigintaquinque Polonicas Cohortes Reipublicae reductas, quae servitia Regni acceptaturos se resolverunt, prout etiam Commissarij jam obviam j̄s missi sunt. De militia autem Palatini Kioviensis jam Czarae Majestatis mens quietata est, cum ea se ad actualia servitia nostra sese obstrinxerint. De pace altum est silentium, quam Caesareani, ut bonis nostris se explorare possint, ejurasse videntur. Sed meliora Deus et djes! —

1710. 1)

1) Ezen évszám gr. Bercsényi Miklós kezével íratott a hírlapfogalmazat végére.

E föntebb közlött becses és változatos tartalmú hírlapszám, tehát már a *negyedik* száma (1705, 1706, 1708 és 1710) az Igazmondó Magyar Mercuriusnak, melyet egész terjedelemben bíruink, az 1705 és 1708-ikét t. i. nyomtatva, az 1706 és 1710-ikét pedig fogalmazatban. Figyelemreméltó, hogy a cím ezen 1710-iki számon is világosan »*Mercurius Veridicus ex Hungaria*«, vagyis, a *hatodik évfolyamnál* is azonos az első és negyedik évfolyaméval. A kiadvány azonossága ennél fogva kétségen felüli. A változás csak annyi, hogy az 1705-ben *hetenként* kiadott hírlap, a háborús idők mostohára fordult viszonyai következtében, most már, úgymint 1710-ben, csak *havonként* jelent meg, mint mindjárt alább egy más adatból positive megtudjuk.

Az 1710-iki február hónap eseményeiről szerkesztett hírlap kissé elkésve, martius közepén adatott-sajtó alá, Bártfán. Ezen város parancsnoka ekkor, a tevékeny kincstári jogügyész: *Okolicsányi Mihály* vala, ki tollat, kardot egyaránt ügyesen forgatott. Ő Bártfáról 1710 martius 19-kén hatvan példány új Mercurius Veridicust küld Bercsényi grófnak, e sorok kíséretében:

»Exciád kegyelmes parancsolatja szerint im 60 exemplárból álló Novellákat küldtettem Exciádnak; marad nálam is egynéhány, kiket *Lengyelországban bé fogom küldeni.*« 1)

Bercsényi, a mint e levelet a hírlapokkal vevé, — miután Lőcse városa már, és vele a híres Bréwer-nyomda is, b. Andrassy István árulása folytán febr. 13-án német kézre került, azt gondolá: nehogy egyszer *Bártfa* is így járjon, — de meg e városnak messze, az ország félrecső legfelsőbb zugában való fekvése miatt is, a közlekedés oda késedelmes lévén, — czél-szerű lesz a szintén derekasan felszerelt bártfai nyomdát a Felső-Magyarország központján fekvő s különben is jól erődített *Kassa* városába áthelyezni, mint a hol a hírlapnyomtatás is gyorsabban, alkalmasabban és biztosabban véghez mehetend. Tüstént rendeletet adott tehát Okolicsányinak: végezzen a nyomdatulajdonos Bártfa városával s a művezető-

1) *Okolicsányi Miklós*nak Bártphae, 19. Martij 1710. datum alatt gr. Bercsényi Miklóshoz intézett *eredeti levele*, a kir. kamarai levéltárban.

vel, a nyomdának Kassára minélelőbb leendő általszállíttatása iránt. ¹⁾

Okolicsányi el is járt tisztében; de makacs vonakodásra és nyomós nehézségekre talált, melyekről Bártfán 1710. martius 24-én költ válaszában ekként tudósítja Beresényit:

»Meszcsinszky Uram (Bártfára menekült Szaniszló-párti lengyel főúr) által nékem írott Exciád méltóságos levelét alázatos engedelmisséggel vévén, tŷpographia iránt való kegyelmes parancsolatját értettem. Kívánván azért Exciád kegyelmes parancsolatjának eleget tennem: magamhoz hívtam az tŷpographust, és büven megjelentvén neki Exciád intentióját s parancsolatját, legelsőben is felelt, hogy a tŷpographia nem övé, de a Nemes Városé; továbbra pedig tudakoztam tőle: mennyi szekér kívántatnék abban lévő instrumentumok alá? Ahhoz ugyan sok szekér nem kívántatnék, hanem azt mondotta: ha így fogja bolygatni, mint most van, nemcsak nagy kár esik benne, de ha szekér-hányásában összeegyvelednek a betűk, — *esztendeig ad imprimendum reddenem nem veheti őket*. Hanem, ha el kellének iktatni (=juttatni, szállíttatni) innét: szintén úgy, juxta ordinem alphabeticum különb-külömb reddenben s kötésebben venni köllenék a betű-

¹⁾ Kassán ugyan létezett volt a XVII-ik században nyomda; de ez a század vége felé és a XVIII-iknak elején nagyon elhanyagolt állapotban vala, úgy, hogy 1703-tól kezdve csak kivételesen működött. Németh János szakmunkája »Memoria Typographiarum« Pest, 1818.) ezt írja róla: »... tempus, quo Emericus Tököly (1682—1684) Civitatem tenebat« Bostyz István volt kassai nyomdász. Azonban »ab hinc raris erat fructus Typographiae (t. i. Cassoviensis) usque ad annum 1715, quo Cassoviensis Societatis Jesu Academia, Bartphensis Civitatis Typographiam jure emtionis sibi comparavit.« (46. l.) Szabó Károly legújabb könyvészeti munkája, egy bártfai betűllyel nyomott 1710-iki, alább idézendő könyvet kivéve, csakugyan nem ismer Kassán nyomtatott magyar munkát a kuruczvilágból. Idegen nyelvtől is, mi legalább, csak kettőt ismerünk; az egyik francia mű, az 1707-ben Párisban megjelent »Histoire du Prince Ragotzi«-nak hazai lenyomata, melynek colophonja: »A Cassovic, Chez François Lancelot au grand Hercule, MDCCVII« duod. 346. l. S a másik, ugyancsak 1707-ből: Killán Dániel »Metamorphosis fidei Orthodoxae,« Cassoviae, 1707. in 8-vo. 1707 után pedig többé nincs semmi kassai nyomtatvány 1710-ig, midőn Beresényi a bártfai nyomdát ideszállíttatta. Úgy látszik tehát, hogy a kassai régi nyomda időközben egészen elpusztult.

ket, mint ha imprimálni kellének; mely reddenben való vétel *egy holnapig is*, — a mint előttem mondotta — *véghez nem mehetne*. Jelentettem ugyan Biró Uramnak is az dolgot; egyebet nem felelt, hanem, hogy *notabilis kár és confusio nélkül nem lehet elvitele*, kiváltképpen ha hirtelen el kellének vinni.« Ezeket tehát megjelentvén, elvárom alázatosan Exciád további parancsolatját. ¹⁾

Mint e levélből látszik: mind a nyomdavezető, mind a nyomdatulajdonos város, nem örömet egyeztek volna bele a nyomdának Kassára áthelyezésébe, s azért a tagadhatlanul meglévő nehézségeket, a valóságnál még nagyobbakul igyekeznek vala föltüntetni. De, a határozott s vasjellemű Beresényi nem az az ember volt, a ki, ha egyszer valamit eltökélt, annak véghezvitelétől egykönnyen elállott, vagy az útjába gördített nehézségektől visszariadt volna. Azonnal újból parancsolt Okolicsányinak, hogy a várost a tulajdonjog épségben tartása iránt megnyugtatta, de a mentségekkel egyébként nem gondolva, a nyomdához tartozó betűanyag és egyéb eszközök czélszerű becsomagolásáról intézkedjék.

»Ezen órában — válaszolja Bártfáról 1710. martius 27-kén Okolicsányi Mihály a fővezérnek — egyszersmind Exciád két reddenbeli méltóságos levelét vettem nagy alázatosan. . . . Az tŷpographia iránt meghagytam: *a mint lehet hamarjában, vegye reddenben, hogy elküldhessük Kassa felé*« — Azonban, veti utána, »ha Exciádnak tetszeni fog itt imprimáltatni *Novellákat*, előbbeni levelemben feltöltött difficultásra nézve, — míg reddenben veszi, addig tudom, vehetem Exciád kegyelmes parancsolatját.« ²⁾

E kívánt parancsot csakhamar meghozá az april első napjaiban Bártfára érkezett főszállásmester és rabkiváltó biztos *Sághó György*, ki a Mercurius Veridicus 1710. martius hóruól szóló számának sajtó alá készített fogalmazatát oly utasítással adá kézhez Beresényi gróftól Okolicsányinak: *e számot még ott Bártfán minél hamarabb nyomassa ki, azután pedig a nyomda elszállíttatásával oly készen legyen, hogy mi-*

¹⁾ Eredeti levél, a kir. kam. archivumban.

²⁾ » » » u. o.

helyt a Bártfáról Kassára kísértetendő es. hadifoglyok fődöze-
télül kivezényelt két század huszárral Semsey Miklós őrnagy
odaérkezend, — egyszersmind a szekerekre rakott nyomdát
is átköltöztethesse velök Kassára.

Mire, a parancsok gyors teljesítését megszokott Okoli-
csányi »Datum Bartphae, 5. Aprilis 1710« kelettel rögtön
feleli:

»Súgó Uram ö Kglme ideérkeztvén, kezemhez adá Exciád
kegyelmes parancsolatját. . . Az *Novellákat actu imprimál-
tatot, holnap elküldem Exciádnak*, és mihelyest elgyün Sem-
sey Miklós Főstrázsamester Uram ide, tőpographiát is rabok-
kal együtt elviheti; *már a szekerek is készen vannak*, — kirül
írtam ö Kglménék.«¹⁾

Az 1710 martius havi szám volt tehát az utolsó a Mer-
curiusból, mely *Bártfán* nyomtatott, ápril 5-kén; azontúl a
nyomdának átszállítása Kassára, Semsey Miklós, illetőleg a
Berthóti-huszárok fődözete alatt, csakhamar szerencsésen meg-
történt, úgy hiszszük: ápril 15—20-ika táján.²⁾ Annyi bizo-
nyos, hogy az átköltöztetett nyomda május elejére már rend-
ben és működésben volt *Kassán*, úgy, hogy az ápril hóruól
kiadott hírlap már itt készülhetett el. Ugyanis *Berthóti Fe-
rencz* altábornok *Kassáról 1710. május 13-kán* ezeket írja
Bercsényinek:

»Midőn már egyik rendbéli levelemet bépecsételtem
volna: úgy érkezik Exciád kegyelmes parancsolatja Veracius
Constantius könyvnek megküldéséről; egyet tartottam volt
meg magamnak, több nem is volt, azt is Exciád parancsolat-

¹⁾ *Eredeti levél* a kir. kam. levéltárban.

²⁾ *Madoexányi András* jezsuita tanár írja e tárgyban Kassáról
1710. ápril 17-én *gr. Forgách Simonnak* Munkácsra: »*Typographia Bart-
phensis Cassoviam transfertur, ideoque commoditas erit opusculum de
Ephoris imprimendi.*« (Eredeti, u. o.) A Bártfa-városi nyomdának felsőbb
parancs folytán Kassára lett átszállítását ekként tudván, válik csak ért-
hetővé némely 1710-ben itt nyomott műnek, pl. *Madorász Márton* »Szép
Áhítatos Elmélkedési«-nek ilyetén colophonja: »*Kassán* nyomtatott
Bártfa Városának bötüivel 1710. eszt.« (*Szabó Károly*: Régi M. Könyvt.
694. l.) *Németh János* nyomdászati szakkönyve a bártfai nyomdának
Kassára való 1710-iki átszállításáról nem tud semmit.

jára ezen alkalmatossággal alázatosan megküldtettem, *együtt
pro Aprilis imprimáltatott Novellákkal.*«¹⁾

Világosan mutatja e dőlt betűkkel szedett sorokban fog-
lalt adat azt, hogy a Mercurius Veridicus ekkor, 1710-ben, már
csak *havonkénti* számokban nyomtatott; de egyszersmind azt
is bizonyítja Berthóti ezen levele, hogy a Bártfáról átszállított
nyomda, május első felében már, — mint mondók, — *Kas-
sán* készíté el a kurucz hírlap ápril hóruól írt számát.

Itt nyomatatták ettől fogva a többi még megjelent számo-
kat is, melyek felől még két levelében Bercsényi grófnak lelünk
emlékeztet. Nevezetesen, 1710. június 24-én Sztárától írja a
fővezér a fejedelemnek: »...nagy okot ad nekem arra csak ezen
acclusa is, (b. Urbich bécsi orosz követ tudósítása) *két már
gazeta-formában bocsátok az világra.*«²⁾ Tehát az Urbich Bécsbe
menő útjában Eperjesen jún. 18-kán költ ama levelének hírlapi
tárgyalását, Bercsényi e nyilatkozatának útmutatása szerint,
az Igazmondó Magyar Mercurius június haváról kiadott szá-
mában kell keresnünk.

Végre, midőn Bercsényi 1710. november havában, Ung-
várról, illetőleg Munkácsról, Lengyelországba utazott, hogy
Péter czárnak Jaraszlón időző cancellárával, Dolgoroucky
herczeggel személyesen folytassa a tárgyalásokat a nyújtandó
orosz segély ügyében, — ezen útjából november 26-kán Szkó-
lya városából így ír Rákóczinak:

»Alázatosan kérem Főlségedet: Decretumot és az *No-
vella-constitutiókat*, az pozsoni Articulusokkal, és egy Ist-
vánfit küldjön bé Főlséged, mert igen szükségem lesz azokra
in casu deelectione regis (Augusti). Csak Veraciusom sincsen.
Mig Jaraszlót megjáróm, egy hét belételek, — addig béhoz-
hatják.«³⁾

Itt »az *Novella-constitutiók*« alatt más nem értethetik,
mint a Mercuriusnak a legújabb eseményeket tartalmazó, te-
hát november havi száma.

¹⁾ *Eredeti levél*, a kir. kam. levéltárban.

²⁾ *Eredeti levél*, Vörösvártt. (Kiadva az Archiv. Rákócz. VI-dik
kötetében, 530. l.)

³⁾ *Eredeti levél*, ugyanott. I. 618. l.

Hogy ezen hirlap a Kassának körülzároltatása idejétől annak a szathmári békekötéssel összeeső capitulációjáig, vagyis 1710 december havától 1711 april hava végeig terjedő időszakban is világot látott-e még? avagy ekkor már végképen megszűnt? — Adatok hiányában meg nem mondhatjuk; mindazáltal semmi lényeges akadály fenn nem forog arra nézve, hogy e havi közlőnynek egész 1711 tavaszáig, vagyis a szathmári békéig lehető fennállását ne föltételezzük.

Lekísértük, íme, az első hazai hirlap folyamát, annak megindulásától, 1705 tavaszától, egész elenyésztéig, 1711 tavaszáig, vagyis a kuruczvilág végéig. Az Igazmondó Magyar Mercurius tehát ezek szerint *hat évig* állott fenn, előbb mint *heti*, s utóbb mint *havi közlőny*.

Mennyi példányban nyomtatott? megközelítőleg sem tudjuk; de mint hivatalos kiadvány s nem előfizetési magánvállalat, úgy látszik, nem sokban, végül talán csak 100 példányban. Legalább Okolicsányi Mihálynak 1710 mart. 19-iki tudósítása ide látszik mutatni.

Elég az, hogy a közlőny, mint rendszeres időközökben megjelenő kiadvány *létezett, létezett teljes hat éven át*, és létezett egy kurucz tábornok: gr. Eszterházy Antal által megkezdve, s Rákóczi és Bercsényi, vagyis a szabadságháború két főintézője által rendszeresítette s mindvégig folytatva. Azt a dicsőséget tehát, hogy ők valának első hazánkban, kik az időszaki sajtó fontosságát belátták és a *legelső hazai hirlapot* ama viszontagságos, háborgó idők daczára is megteremtették, nemzetünk eme nagy férfaitól, a föntebbiek elolvasása után senki többé el nem vitathatja.

A szathmári békekötés után aztán hosszú időre nyugalom állott be; de nem a jóllét, a megelégedés, a haza boldogulására törekvő csendes munkálkodásnak, — hanem a tespedésnek, fásúltságoknak, halálnak nyugalma.

Ily viszonyok között teljes *tíz esztendő* kell vala arra, míg egy lelkes férfiú, a tudós *Bél Mátyás*, ismét megkísérelé egy hazai hirlapnak megindítását. Ez volt a »Nova Poseniensis« 1721-ben. Azonban, mint tudjuk, e vállalat is csak rö-

vid ideig, két évig élt, — mire megint hosszú, igen hosszú szünet következett.

Ezen utóbbi vállalatból 63 számot sikerült összegyűjtenem, — míg a Mercurius Veridicusra nézve, a fönt előadottaknál többre, annyi évi gondos búvárkodás után sem mehettem. Mindazáltal még biztat a remény, hogy ezen legelső hazai hirlapból is még sok számot, sőt talán *teljes példányt* is sikerülni fog fölfedezni azoknak, kik a föntebbi csekély adataimban foglalt útmutatást követve, az Igazmondó Magyar Mercurius fölkutatása és más magyar szempontok végett, a Rákóczival barátságban élt külföldi államok, nevezetesen: *Lengyel-, Porosz-, Orosz-, Svéd-és Franciaország* főbb könyvtárait egykoron majd átvizsgálandják. E könyvtárak közt — szerény nézetem szerint — kivált a Rákóczi fejedelemmel rokon és baráti viszonyban állt hg *Sieniawsky* és *Wisnioweczký* házak hátrahagyott gyűjteményei, valamint a francia állami könyvtár átkutatása vezethetne a kívánt eredményre legelőbb.

Idehaza, a harcok és idők viharai, az úgy is kevés számban elterjedt hirlap példányait, úgy látszik, legnagyobbbrészt megsemmisítették. ¹⁾

¹⁾ Számításom nem esalt, midőn az első magyarországi hirlap példányainak töltelése czéljából a külföldi könyvtárakra utaltam. Íme már is, értekezésem nyomtatása közben, értesít *dr. Marczali Henrik* úr, — ki a magyar kormány megbízásából tőn kül-országokbeli könyv- és levéltárakban hazai történelmi források kutatása végett vizsgálatásokat, — hogy *5 a berlini kir. titkos levéltárban* a II. Rákóczi Ferencz-féle hirlapnak két *nyomatott példányára* akadt. Az egyikről ezt a regesztát készítette: »*Mercurius Hungaricus*. Agric. 30. Maji. Ex Castris ad Vagum, 24. Maji. Ex Vallo Imsóth, 26. Maji. Ex Castris ad fluvium Körös, 28. Maji. Ex Transylvania, 24. Maji. *Félie, in 4-to.*» Vagyis, e szám ugyanaz, melyet Szalay László a gr. Károlyi-levéltárban látott, csak hogy Szalay az utolsó tudósítást (»Ex Transylvania«) nem extrahálá. (L. föntebb a 12—13. lapot.) A másik szám már »*Mercurius Veridicus ex Hungaria*« czímet visel, 1705 augustus harmadik hetéről való, s mindeddig ismeretlen. Marczali e hirlapszámról — melyet *Jablonsky* superintendens, a porosz király udvari papja s Rákóczi és a magyarok ügyének meleg barátja küldött vala meg Ilgen miniszternek — szintén csak az egyes tudósítások czímeit jegyezzé le, ekkép: »*Mercurius Veridicus ex Hungaria*. Nitriae, 16. Mensis Augusti (1705.) Ex Castris Serenissimi Principis ad Ivánka, 23. Aug. Ex Bloquada ad Trencsinium, 20. Aug. Újváriuo

19. Aug. Ex Transylvania, 16. Aug. — *Egy év*, in 4-to. » Láthatjuk ebből, hogy az 1765. apríl havában megindított hirlap, eleinte csakugyan „*Mercurius Hungaricus*», — de már azon év augusztus hónapjában „*Mercurius Veridicus ex Hungaria*» czímet viselt, melyet aztán mindvégig megtartott. Valamint azt is tanúsítják e számok, hogy az egyes hirlapok terjedelme hol fél, hol egész ivre ment, a tartalom mennyiségéhez képest. — Intézkedni fogok, hogy e berlini számoknak pontos másolatait megkaphassam, s Danczkába és Drezdába is irtam már; további nyomozások végett. Legtöbb reményt azonban a lengyel főurak könyv- és levéltáraihoz kötök.

T. K.

DOBÓ ISTVÁN EGERBEN.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

GYÁRFÁS ISTVÁN

LEV. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1879. jan. 13-ki ülésében.)

BUDAPEST, 1879.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)